

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української та зарубіжної літератур

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Наталія Мельник

Протокол № _____

« ____ » _____ 2024 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2024 р.

**ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ІНКЛЮЗІЇ
В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ
ІНКЛЮЗИВНИХ ТЕКСТІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота студентки групи
УАФм-23 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література),
додаткової спеціальності 014.02 Середня освіта
(Мова та зарубіжна література (англійська))
Примаченко Ярослави Сергіївни

Керівник: доктор філологічних наук,
професор **Ковпик С. І.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Примаченко Ярослава Сергіївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

АНОТАЦІЯ

Примаченко Я. Особливості аналітичного осмислення інклюзії в сучасній літературі та технології вивчення інклюзивних текстів у закладах освіти : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2024. 77 с.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню специфіки творів художньої літератури, у яких йдеться про людей з інвалідністю. З'ясовано сутність категорії «інклюзія» та здійснено концептуальне аналітичне осмислення художніх творів про інклюзію, а також виявлені особливості інклюзивного дискурсу в літературах світу. Помічено, що у творах української та зарубіжної літератур, які присвячені темі інклюзії, головні персонажі – це переважно діти або підлітки з інвалідністю. Персонажі з інвалідністю відзначаються з-поміж інших особливими поведінковими рисами, а саме: вразливістю, безпорадністю, тонким відчуттям небезпеки, у них краще розвинене відчуття співпереживання.

Запропоновано технології вивчення тем інклюзії на уроках літератури у закладах освіти.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивний текст, інклюзивна освіта, література, інвалідність, технології, моделювання уроку.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Сутність інклюзії та її функції в сучасному суспільстві	9
1.2. Інклюзивний дискурс у сучасній літературі	15
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТЕМАТИКИ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	26
2.1. Художня презентація інклюзії в сучасній українській літературі	26
2.2. Специфіка художньої інтерпретації інклюзії в сучасній зарубіжній літературі	34
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	46
3.1. Концепція розвитку інклюзивної освіти та її реалізація на уроках літератури	46
3.2. Технології вивчення інклюзивної тематики в закладах освіти	57
Висновки до третього розділу	65
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	68

ВСТУП

Тема інклюзії останнім часом є незручною для сучасного суспільства, адже особиста різноманітність та інвалідність сприймається упереджено. Якщо людина так чи інакше відрізняється від тебе самого, варто сприймати її як особистість, а не піддаватися нав'язливим стереотипам, що сформувалися сотні років тому.

Тему інклюзії все частіше порушують у суспільстві. Інформаційний простір заповнили теми, які присвячені перегляду формулювання статусу людей з особливими потребами, перебудови деяких приміщень, видання інклюзивної літератури та шкільних підручників зі змінами щодо потреб дітей з інвалідністю. Однак сучасне суспільство, на жаль, поки це питання сприймає не як нагальне, ігноруючи певні зміни, повертаючись до некоректних висловлювань, це, у свою чергу, стало причиною активізації уваги сучасних письменників до інклюзивної тематики. З кожним роком з'являються твори літератури, вітчизняних та зарубіжних письменників, орієнтовані на формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності.

Відзначимо, що в Україні збільшилася кількість заходів, проєктів, які спрямовані на вирішення проблем інклюзії. Зокрема у 2018 році на Міжнародному літературному конкурсі «Коронація слова» додалася категорія «Інклюзивні оповідання», яка дозволила відзначати твори українських письменників, в яких порушуються теми інклюзії. Наприклад, у 2018 році вийшла друком збірка творів фіналістів цієї номінації під назвою «Terra інклюзія 2018».

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю комплексних досліджень сучасних творів літератури про інклюзію та вивченням їх у закладах освіти на уроках літератури.

Мета наукового дослідження – компонентний аналіз особливості художньої інтерпретації інклюзії у творах сучасної літератури та з'ясувати

сутність технології вивчення інклюзивних текстів на уроках літератури в школі.

Для досягнення окресленої мети потрібно було виконати такі **завдання**:

- систематизувати теоретичні відомості про аналізовані явища;
- визначити способи аналітичного осмислення інклюзії в літературі;
- з'ясувати особливості художньої інтерпретації людей з інвалідністю у творах літератури;
- виявити способи вивчення інклюзії на уроках літератури у закладах освіти.

Об'єктом дослідження стали твори сучасної української та зарубіжної літератури, а саме: Л. Ніцой «Дві бабуськи в незвичайній школі, або скарб у візку», О. Луцевської «Авіа пташиний диспетчер», В. Надикто «Пригоди Даші й Тані», А. Нікуліної «Сіль для моря, або Білий Кит», Н. Степула «Петрик і фонтан», Г. Городецької «Інклюзія», О. Радущинської «Метелики в крижаних панцерах», Анрі Бошо «Блакитний хлопчик» та Ібен Акерлі «Ларс.ЛОЛ».

Предмет дослідження – особливості художньої презентації інклюзії у творах сучасної художньої літератури та технології вивчення інклюзії у закладах освіти.

Основні методи дослідження:

- 1) теоретичний аналіз (вивчення основних теоретичних понять, пов'язаних з темою інклюзії);
- 2) критичний аналіз (дослідження проблеми інклюзії);
- 3) теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про поняття «інклюзія» й «інклюзивний дискурс»);
- 4) компонентний аналіз (аналітичне осмислення тематики, проблематики творів про інклюзію, виявлення специфічних ментальних рис у моделюванні художніх образів людей з інвалідністю);
- 5) компаративний аналіз (застосовано під час узагальнення результатів дослідження специфіки інклюзивного дискурсу в літературах світу).

Наукова новизна дослідження полягає у проведенні самостійного комплексного аналізу текстів творів художньої сучасної літератури, в яких

порушені питання інклюзії. Уперше з'ясовано специфіку ментальної художньої інтерпретації образів людей з інвалідністю в літературах світу.

Практичне значення роботи. Результати дослідження сприятимуть системному вивченню інклюзії в сучасній літературі, що корелює зі змістом Концепції розвитку інклюзивної освіти. Отримані результати можуть бути використані вчителями для підготовки до уроків української та зарубіжної літератур, викладачами під час викладання курсу «Сучасна українська література», плануванні спецкурсів і спецсемініарів з питань інклюзії, у науково-дослідницькій роботі здобувачів вищої освіти філологічних факультетів під час вивчення інклюзії.

Результати дослідження було апробовано у вигляді доповіді на таких наукових конференціях:

1. Міжнародна наукова конференція молодих українців «Культура на полі бою. Українська мова, література, мистецтво, медіа в умовах війни», грудень 2023 року (м. Варшава, Польща), з доповіддю на тему «Авторські голоси українських письменників у збірці “Воєнний стан”».

2. I-а Міжнародна наукова конференція здобувачів вищої освіти «Мови й літератури світу в глобалізаційних процесах», квітень 2024 року (м. Кривий Ріг), з доповіддю на тему «Специфіка художньої інтерпретації внутрішнього світу персонажа з аутизмом у романі Анрі Бошо «Блакитний хлопчик».

3. Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної філології та лінгводидактики», травень 2024 року (м. Рівне), з доповіддю на тему «Специфіка авторської нарації в художній інклюзивній літературі».

Результати дослідження презентовані у таких публікаціях:

1. Примаченко Я. Педагогічні стереотипи як типова освітня проблема.

Юнософія: збірник студентських наукових праць. Вип. 7. Кривий Ріг: КДПУ, 2021. С.42 – 48.

2. Примаченко Я. Специфіка художньої інтерпретації внутрішнього світу персонажа з аутизмом у романі Анрі Бошо «Блакитний хлопчик». *Матеріали*

студентських наукових читань: зб. наук. праць / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А. та ін. Кривий Ріг, 2024. Вип. 12. С. 139 –145.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, проміжних висновків, загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 76 позицій. Повний обсяг наукової праці разом з додатками – 77 сторінок, з яких 68 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Сутність інклюзії та її функції в сучасному суспільстві

За останні роки кількість наукових праць присвячених темі інклюзії значно збільшилася, науковці частіше підіймають тему інклюзії, намагаючись з'ясувати сутність вказаного явища, а також здійснюють спроби обґрунтувати важливі аспекти цієї теми, з огляду на тенденції розвитку сучасного суспільства. Інтерес до теми інклюзії зумовлений ще й тим, що сучасна художня література активно культивує проблеми людей з інвалідністю, пропонує сучасному читачеві нові психотипи героїв, які є інакшими.

Власне, кожен з нас є особливий, унікальний і неповторний, тому кожен має право на вираження себе у повній мірі, а для цього, суспільству необхідно створити певні умови, яких нині бракує. Саме ці питання підіймають сучасні зарубіжні та вітчизняні письменники у своїх творах, змушуючи реципієнта бути уважним до навколишнього світу, в якому живуть люди з інвалідністю. Твори художньої літератури на інклюзивні теми виховують у сучасного читача уміння адекватно реагувати на людей з інвалідністю, почуття чуйності, стриманості та небайдужості. Усі ці функції творів літератури на теми інклюзії презентують нові можливості художньої літератури взагалі.

За тисячолітнє існування, тільки зараз, у XXI столітті, люди починають говорити про повне прийняття усіх, без винятку, людей, так чи інакше, не схожих на них самих. Однак ще пів століття тому з'явилися перші офіційні документи, які поклали фундамент для розвитку інклюзивного суспільства. Завдяки впровадженню цих документів у дію, нині проводяться безліч реформ. Для подальшого розкриття сутності інклюзії та її функцій необхідно розглянути низку важливих документів. Нині усі заходи, конференції, курси, наукові

програми, центри підтримки, посилаючись на ці документи, підтверджують актуальність та важливість просвітницької місії.

Перші сигнали до змін в освіті з'явилися у 1948 році – у Загальній декларації прав людини. Документ став основним гвинтом у механізмі забезпечення інклюзивної освіти. У статті 26 прямо зазначається, що кожна людина має право на освіту, яка повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою, технічна і професійна – загальнодоступною, вища освіта – однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного [29, с 26]. Тобто забезпечення усіх шкіл підготовленими працівниками, обладнанням та освітніми матеріалами надасть змогу приймати усіх дітей.

У 1960 році була укладена Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, у якій також порушилося питання соціалізації людей з деякими особливостями, які регулярно зазнають пригноблення зі сторони однокласників. Розглянемо повне визначення сутності дискримінації з цієї Конвенції – це будь-яка відмінність, виняток, обмеження або перевага за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або місця народження [44].

Отже, ніхто не мусить піддаватися дискримінації під час отримання освіти, не зважаючи на своє етнічне походження, релігійні переконання чи вади здоров'я.

У сучасному суспільстві, на жаль, досить розповсюдженим є явище дискримінації людини через її інвалідність. За «Великим тлумачним словником» за редакцією В. Бусела: *«інвалід – людина, яка (назавжди або на тривалий час) частково чи повністю втратила працездатність унаслідок поранення, хвороби, каліцтва чи старості»* [9]. Варто акцентувати увагу, що ключовою у цьому визначенні залишається лексема «людина», а тому все інше відходить на другорядний план.

Уперше термін **інклюзія** з'явився на Саламанській конференції у 1994 році. З 7 по 10 червня у місті Саламанка (Іспанія) було зібрано та проведено

конференцію для подальшого досягнення мети – «Освіти для всіх» з урахуванням необхідних для заохочення підходу інклюзивної освіти основних політичних зрушень, а саме, надання школам можливості обслуговувати всіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами [68,с. 30]. Саме з цього часу починається активний процес формування сутності та змісту інклюзивної освіти. На нашу думку, якщо ми хочемо змінити суспільство, навчити його сприймати усіх людей без винятку, необхідно в першу чергу, змінити шкільну освіту. Під час навчання у школі діти проходять важливі етапи формування цілісності картини світу. Постійно відокремлюючи дітей в інвалідних візках, з ДЦП, з синдромом Дауна, з розладом аутистичного спектру, з порушенням зору або слуху тощо від усіх інших, ми не досягнемо необхідного рівня толерантності й сприйняття усіх такими, якими вони є.

Певні зміни у підході до навчання надають низку переваг, в першу чергу для дітей: вчитися природньо сприймати людські відмінності, взаємодіяти з людьми, які відрізняються від них, навчитися співпраці та винахідливості, стати толерантнішими. Для вчителів це стане практикою роботи в команді, розробки нових методів та прийомів, розрізнення індивідуальної особистості учнів, початком сприйняття дітей цілісно, дивитися на ситуацію очима дітей, тобто розширить освітньо-виховний підхід. В результаті, діти з особливими освітніми потребами (далі діти з ООП) отримають можливість взяти участь у житті суспільства, разом з однолітками змоделювати взаємодію та поведінку, опанувати необхідні вміння та навички, будуть орієнтуватися не на проблеми, а на сильні якості та здібності.

Розвиток інклюзивної освіти ґрунтується на таких документах, що утворюють цілісну систему координат дій урядів щодо впровадження «освіти для всіх»: Міжнародний пакт про економічні, соціальні права (1966), Конвенція про права дитини (1989), Всесвітня декларація про освіту для всіх (1990) (загальний доступ до навчання, забезпечення рівності, збільшення масштабів, покращення умов), Стандарти правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (1993), Копенгагенська декларація про соціальний розвиток

(1995), Дакарські рамки дій (2000), Конвенція ООН про права дітей з інвалідністю (2006), ухвалення Інчхонської декларації та Цілі сталого розвитку на Всесвітньому форумі з питань освіти (2015).

Україна, своєю чергою, ратифікувала Конвенцію ООН про права дітей з інвалідністю, заснованої на цінностях інклюзії, демократії та правах людини. Основними принципами якої стали: повага до гідності, самостійності, вільного вибору людини, недискримінація, рівність, доступність, повага до здібностей та прав дітей з інвалідністю. Оскільки конвенція зазначила, про необхідність державами-учасницями впровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях, виявилися бар'єри до розвитку змін в Україні, серед них стала фізична недоступність закладів освіти, інформаційна недоступність для осіб з порушенням зору та слуху, брак навчальних матеріалів, недостатня підготовка педагогів, стереотипи.

Зазначимо й про важливість дійсних вітчизняних документів, що мають законодавчі важелі в Україні та дають поштовх для реалізації мети ЮНЕСКО – зробити освіту доступною для всіх. Першим головним документом є Конституція України, де у статті № 53 вказано, що кожен громадянин має право на освіту, де повна загальна середня освіта є обов'язковою. Прочитуємо фрагмент з Конституції на затвердження: «Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [46].

Завдяки прийнятим законам, відбувся значний прогрес у державі: Закон «Про дошкільну освіту», Закон «Про професійну (технічну) освіту», Закон «Про освіту», Закон «Про повну загальну середню освіту», Закон «Про вищу освіту». У Законі «Про освіту» вперше представлено тлумачення основних термінів, що стосуються інклюзивної освіти. Особи з особливими освітніми потребами за цим документом є діти з інвалідністю, порушенням розвитку, етнічних чи

національних меншин, сімей ВПО. Визнання багатоманітності відкрило широке визначення інклюзії на законодавчому рівні поклавши початок великих змін у структурі української освіти.

Ґрунтуючись на тезах вищезазначених документів, визначимо основні принципи інклюзивної освіти: прийняття кожної унікальної особистості, пріоритет інтересів, здібностей дитини; надання усім дітям можливості навчатися разом; враховувати та визнавати потреби учнів, забезпечуючи якісну освіту та потрібну допомогу для всіх; а також гарантувати солідарність, співучасть, взаємодію та розуміння. Ось тому найкращим визначенням поняття інклюзивної освіти є за Г. І. Васильєвою, де інклюзивна освіти – «це освітня технологія, яка передбачає навчання й виховання дітей з особливими потребами у звичайному навчально-виховному закладі, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу» [8, с. 5].

Отже, **інклюзивне навчання** – це процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі.

Існують три ключові аспекти інклюзивної освіти:

- оінклюзія – це процес;
- інклюзія – це визначення і подолання бар'єрів;
- інклюзія – це присутність, участь і досягнення всіх учнів.

Ці аспекти, своєю чергою, формують концепцію, яка відображає одну з головних демократичних ідей світу, ґрунтується на тому, що всі діти – цінні й активні члени суспільства.

Тому організації освітнього простору потрібно будуватися на таких складових: інклюзивна культура (стосунки, глибокі переживання й цінності), інклюзивна політика (методи управління закладам освіти й плани для реалізації змін у ньому) та інклюзивна практика (що вивчити і чого навчити і яким чином):

	Інклюзивна культура	
Інклюзивна практика	<i>Індекс інклюзії</i>	Інклюзивна політика

Інклюзивна культура, як індекс інклюзії, несе сутність освіти та будується на інклюзивних цінностях, загальності для співробітників, тому впровадження інклюзивної освіти стає відчутним для всіх учасників процесу.

Політика інклюзії відображає її в усіх документах, стратегіях та інституційному розвитку закладів освіти, передбачується чіткі стратегії розвитку дитини та інклюзивного простору, в якому вона перебуває.

Інклюзивною практикою коригують заклади освіти, які ставлять перед освітньою системою серйозні задачі: зміни та удосконалення навчальних програм, підвищення злагодженої роботи педагогів, стимулювання розвитку компетенції фахівців.

Комплексне функціонування цих трьох складових формують інклюзивне освітнє середовище. Сучасні заклади освіти базуються на демократичних цінностях та взаємоповазі до основних прав людини. За законом про освіту (№2145, 2017 р.), інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів та засобів їх реалізації для спільного навчання, розвитку отримання освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [67, п. 13]. Дотримання принципів універсального дизайну в освіті, врахування індивідуальних освітніх потреб та можливостей дітей, створення середовища для розширення меж пізнання та дій дітей формують комфортну атмосферу для учнів. Зауважимо, що універсальність таких положень не ототожнюється зі спеціальними умовами для окремої дитини, навпаки, освітнє середовище організоване та різноманітне, дає змогу працювати самостійно та колективно, а також практикує наявні та опановує нові навички роботи.

Важливість універсального дизайну полягає в ефективному залученні всіх дітей до освітнього процесу, не відокремлюючи учнів з особливими освітніми

процесами. Відповідно до принципів універсального дизайну кожна дитина навчається по своєму. Школярі розвиваються згідно з індивідуальними критеріями, задля цього важливо усунути бар'єри, які часто виникають у них на шляху. Підтримуючи, цінуючи людське різноманіття, педагогічна діяльність має існувати на принципах рівності.

Українська школа потребує великих змін у впровадженні універсального освітнього дизайну. Перш за все, необхідно змінити архітектуру шкільних будівель, які дає змогу б учням на візках, або з порушенням зору, або з порушенням моторно-рухового апарату, вільно пересуватися будівлею та перебувати в кабінетах. Заміна звичайних меблів на мобільні допоможуть різним дітям переміщатися автономно. Регулятори гучності, веб-сторінки з альтернативними текстами, модифіковані підручники та комп'ютери допоможуть підтримати окремих користувачів забезпечивши їм комфорт у навчанні. Джером Брунер, американський психолог і педагог, створив термін *scaffolding*, що в дослівному перекладі означає «підтримка» – спеціальні інструменти, які надають вчителі учням для допомоги у виконанні складних завдань.

Отже, огляд важливих законодавчих актів та документів щодо сутності інклюзії уможлиблює з'ясувати стан вивчення сутності «інклюзії», регламентації інклюзивної освіти, підходи до вирішення проблем інклюзії в освітньому просторі.

1.2. Інклюзивний дискурс у сучасній художній літературі

Інклюзивний дискурс у літературах світу активізувався в останні двадцять років XXI століття, проте уже перші згадки про персонажів з інвалідністю з'явилися в усній народній творчості. Наприклад, в українському фольклорі це образи сліпих кобзарів – мандрівні співаки, які виконували історичні пісні, народі думи, балади та псалми, граючи на кобзі або бандурі. Їхня сліпота не розглядалася як вада, а скоріше, як унікальна особливість прозорливості та

мудрості. У фольклорі вони часто виступали носіями історичних знань і пам'яті народу. Художні образи кобзарів зустрічаються у творах видатного українського письменника Тараса Григоровича Шевченка («Перепендя», «Назар Стодоля»).

На думку літературознавиці Р. Жаркової, «Інклюзивний дискурс в літературі – це твори про прийняття й повагу до всіх нас, незалежно від віку, статі, національності, походження, кольору шкіри, зовнішнього вигляду, фізичної й розумової активності, що нам усім варто більше бачити і більше чути тих, хто поруч» [28, с. 3].

За О. Осмолівською основними напрямками інклюзивної літератури є: «книжки, що формують позитивне сприйняття людей з інвалідністю, фокусуючи інтерес читача на загальнолюдських якостях і можливостях дійових осіб», ці твори орієнтовані на створення комфортного та цікавого спілкування з такими людьми; «література, спрямована на сприйняття особистісної різноманітності»; «твори для осіб з особливими освітніми потребами (книжки шрифтом Брайля, з використанням піктограм, тактильні книги, книжки-картинки та ін.) [28, с. 3].

Олена Осмолівська зауважує, «зображення персонажів з інвалідністю в літературі тісно пов'язане зі ставленням до інвалідності в суспільстві» [58, с. 28]. Спотворене сприйняття таких людей породило чимало стереотипів, нерозуміння та неприйняття природи інвалідності призвело до «певної демонізації літературних персонажів з інвалідністю» [58, с. 28], які викликали відторгнення або жаль. Долаючи сформовані суспільством тенденції та об'єднуючи літераторів навколо теми інклюзії, на Міжнародному літературному конкурсі «Коронація слова», науковиця запропонувала започаткувати окрему номінацію «Тетра інклюзія». У 2018 році вийшла друком збірка оповідань фіналістів та переможців спецвідзнаки конкурсу.

Як зазначалося, перші мотиви інклюзивної тематики в літературі з'являються ще у фольклорі, наприклад, усім відомі казки про хлопчика-мізинчика, Котигорошка. Цих персонажів звісно не можна повністю назвати людьми з інвалідністю, бо у них нетиповий маленький зріст, однак, це були вже перші представлення людей з деякими інакшостями.

Ще одним яскравим прикладом є румунська народна казка про хлопчика Цугуля, який був каліка на обидві ноги. Він не міг пересуватися через те, що на обидвох ногах були відсутні сухожилля. За сюжетом народної румунської казки, їх вкрала зла заздрісна відьма, тому стала ця родина посміховиськом на все село. Цугуль прагнув рухатися, а тому попросив у дядька коня для полювання зі старшими братами, які усіляко цькували хлопця. Попри своє каліцтво, хлопець неабияк проявляє себе у мисливстві. Він жодної стріли просто так не випустив, *«як стріляє, так завжди в дичину попадає»* [13]. У цьому лісі, юнак зустрів чарівну фею, яка подарувала йому пояс та чарівну силу перетворюватися на будь-кого. З допомогою чарівних сил, юнак одужує, повертаючи собі сухожилля та згодом одружується на царівні. У казці правдиво зображується ставлення тогочасного суспільства до людей з інвалідністю, про це свідчать безліч висловів селян та близьких людей.

У ХІХ столітті з'являються головні герої одних з найвідоміших літературних казок німецького письменника Вільгельма Гауфа «Карлик Ніс» (1826) та «Маленький Мук» (1825), що принципово відрізняються від типових казкових героїв народних казок. Карлик Ніс – це історія про хлопчика Якоба, який насміявся над відьмою і за це був покараний: його перетворили на карлика з великим носом. За сюжетом, Якоб допомагає відьмі донести пакунки до її дому, а скуштувавши смачної юшки, засинає і бачить дивний сон, у якому він служить відьмі у вигляді білки протягом семи років. Прокинувшись, Якоб утікає додому, але в рідному місті його не впізнають. Замість співчуття, мешканці його дражнять і висміюють: *«Гей, подивіться, люди добрі, який онде гідкий карлик! І звідки він узявся? Який у нього довжелезний ніс, а голова просто з плечима зрослась! А руки які чорні й гідкі, мов головешки»* [17, с. 19]. Це є демонстрацією типової дискримінації людини за зовнішністю.

Схожа ситуація простежується і в казці про Маленького Мука – чоловіка похилого віку, зовсім крихітного зросту, *«на маленькому кволі тільці стирчала величезна голова, набагато більша, ніж у інших людей»* [18; с. 1]. Діти насміхалися над ним, смикали за одяг, наступали на великі туфлі, викрикували

образливі вірші. З часом, дізнавшись про пригоди Мука, до нього почали ставитися з повагою та любов'ю, хоча спочатку безжально критикували його зовнішність.

Сюжети цих казок демонструють, що справжня цінність людини полягає у її внутрішніх якостях та вчинках, тоді як суспільні упередження щодо зовнішності часто є необґрунтованими і несправедливими. Через перетворення та випробування головних героїв автор закликає до емпатії, толерантності та вміння бачити справжню цінність особистості.

У 1831 році у романі Віктора Гюго з'являється персонаж з порушенням слуху та зору, сколіозом та кульгавістю – горбатий дзвонар Собору Паризької Богоматері – Квазімодо. Автор описує його так: *«Ми не будемо й намагатися відтворити в уяві читача чотиригранного носа, цього підковоподібного рота, маленького, майже прикритого рудою щетинистою бровою, лівого ока, тоді як праве зовсім зникло під величезною бородавкою, кривих, тут і там повиломлюваних зубів, схожих на зубчастий мур фортеці, потріскану губу, на яку звисав, немов бивень слона, зуб, цього роздвоєного підборіддя. Та ще важче відтворити вираз цього обличчя, якусь суміш злости, здивування і смутку»*, вдаючись до детального опису будови тіла: *гримаса була його справжнім обличчям. Скоріше, він увесь являв собою гримасу. Величезна голова, вкрита рудою щетиною; між плечима – здоровенний горб, а другий, такий же, на грудях; дивовижна будова стегон і ніг, настільки вигнутих, що вони сходилися тільки в колінах і були схожі на два серпи, з'єднані ручками; широкі ступні, потворні руки. І при всій цій потворності – якийсь грізний вираз сили, спритності та відваги, – дивний виняток із споконвічного правила, за яким і сила, і краса є наслідком гармонії. Ось якого папу обрали собі блазні»* [21]. Місцеве населення ставилося до Квазімодо з відразою та презирством. На святі дурнів його коронують «Папою дурнів». Важко уявити, які почуття переживає Квазімодо піддаючись цькуванню. Ненависть до людства і світу стає частиною його життя. Попри фізичну потворність і соціальну ізоляцію, Квазімодо володіє глибокими емоціями, такими як кохання, ніжність і самовідданість. Його

безнадійна любов до Есмеральди демонструє, що навіть у фізично відштовхуючих особах може існувати справжня краса душі. Образ Квазімодо в романі Віктора Гюго підкреслює трагедію людського неприйняття та самотності, водночас акцентуючи на тому, що внутрішні якості і моральна сила мають значно більше значення, ніж зовнішній вигляд. В. Гюго акцентував увагу на образі Квазімодо аби закликати реципієнтів до більшого розуміння і співчуття. Письменник наголосив на важливості оцінювання людей за їхніми моральними якостями, а не лише за фізичними ознаками.

Англійський письменник Джон Толкін також торкнувся теми інакшості у своєму романі «Володар перстнів» (опублікований у трьох томах між 1937 і 1949 роками). У цьому епічному творі хобіти, хоч і менші за людський зріст, постають як надзвичайно відважні та рішучі персонажі, представляючи собою протилежність традиційним героям з великою фізичною силою та амбіціями. Хобіти, завдяки своїм невеликим розмірам, демонструють силу духу та рішучість, що часто виявляється у найбільш критичних ситуаціях. Крилатий вислів з книги, який підкреслює важливість відваги навіть в людині з обмеженими можливостями, став одним з найпопулярнішим у колі прихильників Толкіна: *«Поки великі придивляються до далини, маленькі роблять, бо відчують обов'язок»* [72].

Отже, первісні згадки про людей з інакшими фізичними можливостями та зовнішністю були у творах усної народної творчості. У світовій літературі, починаючи з ХІХ століття, розпочався процес активного впровадження образів персонажів з інвалідністю, а також активне толерування особливих людей. Звичайно, що ці твори відображали упереджене ставлення людей та стереотипи, які були поширені в тогочасних суспільствах. Це були перші спроби письменників презентувати ставлення до людей з інвалідністю, але кардинального переосмислення заявленої проблеми вони не здійснили.

Відзначимо, що функціонування стереотипу в суспільстві було досліджено нами раніше в статті «Педагогічні стереотипи як типова освітня проблема» [65]. Люди прагнучі «йти проти суспільної течії» зазнають певних труднощів, це

обумовлено тим, що об'єкт, який представляє стереотип, протиставляється з відповідними емоціями.

У сучасній психології соціального пізнання головну функцію стереотипізації відзначають у когнітивній економії, яка забезпечує людину максимумом інформації при мінімальному когнітивному зусиллі. За теорією Д. Тернера, стереотипи становлять корисніші та складні способи сприйняття, ніж зазвичай вважається. Наш світ складний для перцепції не тільки через кількісну перенасиченість інформацією, але й невизначеність у багатьох питаннях.

Спрощення сприймання навколишнього світу або «зручна конструкція, яка виконує функцію економії мислення» [65, с. 43], саме так характеризують «стереотип» що у перекладі з грецької означає «твердий відбиток». Академічний тлумачний словник подає таке визначення стереотипу – «це закореніле ставлення до подій та явищ, вироблене на основі порівняння їх з внутрішніми ідеалами, що, здебільшого, не має безпосереднього відношення до реальності» [65, с. 43].

На нашу думку, стереотипи безперечно впливають на суспільство формуючи певну упередженість до інших. Обмежене людське мислення не вміщує в собі здатність дивитися на світ ширше, інакше, та сприймати осіб з різними діагнозами, синдромами, вадами чи порушеннями.

У сучасному світі ми спостерігаємо суттєві зміни в літературі, які відображають зростаючу увагу до інклюзії та різноманітності. Сучасні автори все частіше звертаються до тем, що охоплюють різні соціальні, культурні та індивідуальні досвіди, відкриваючи читачам доступ до історій, які раніше залишалися на периферії літературного простору. Інклюзивна література виходить за рамки традиційних наративів і ставить у центр уваги героїв, що представляють різні ідентичності, тим самим сприяючи формуванню більш чуйного і толерантного суспільства.

Серед таких творів особливими є роман бельгійського франкомовного письменника Анрі Бошо «Блакитний хлопчик» 2004 року, роман Ракель Паласіо «Диво» виданий у 2012 році, повість норвезької письменниці Ібен Акерлі «Ларс.ЛОЛ» 2016 року, збірка оповідей «Історії про видатних людей з

дислексією» та багато інших, які ми детальніше розглянемо у наступному розділі.

В українській літературі перші згадки про людей з інвалідністю з'являються ще у XVII столітті у віршах Климентія Зинов'єва «Ω глухихъ и не нѢмыхъ», де автор роздумує про суттєві проблеми, які змушені долати люди з вадами зору та слуху:

И то злѡе калѢцтво члѣвѢку на свѢтѢ:

глухота: ко(т)рои то(ж) не да(и) бжѣ имѢти.

Бо ε(ст) таки(и) глухи(и), жє згѡла не може(т) слышатъ(ь):

а(ж) развѢ помагаєть ктѡ мѡже(т) сА догадатъ(ь).

Ты(л)ко (ж) що(с) мало єму тѡе допомагає(т):

жє к глухотѢ прина(м)нѢ(и) не нѢмы(и) языкъ має(т).

Котры(м) языкѡ(м) мѡцно к(ъ) кому проглѡлити ¹:

и ла(т)вѢ(и)шє(и) по(т)рєбу свою о(т) кого спо(л)нити [39, с. 129].

Пізніше, вже у XIX столітті письменники торкаються питань зовнішньої інакшості. Серед них була Леся Українка. В першу чергу, власна недуга письменниці призвела до активної літературної та громадської діяльності. Процес тривалого лікування в різних куточках світу став глибоким джерелом написання багатьох творів. Близькі люди вважали її безнадійно хворою, а сама Лариса Косач прагнула довести протилежне своєю працею, розкриваючи сутність життя різних людей, зокрема з інвалідністю. У нарисі «Голосні струни» 1897 року письменниця зображує дівчину Настю з тонкою душею піаністки та сильним викривленням спини, через що їй складно переносити свої фізичні відмінності: «Коли вона йшла вулицею, всі оглядались на неї. Кожний дивився на неї особливо: хто з посміхом, хто з подивом, хто з жалем; здається, найчастіше з жалем; а врешті, трудно зважити. Вона була горбата, сього слова досить. Се слово тяжке, його тяжко мовити, – ще тяжче на собі носити. Його носила, власне, носила на собі, оця дівчина з великими синіми очима, з довгою русою косою. Трудно зважити, на що найбільше задивлялись перехідні люди, – чи на ті очі сині, чудові, чи на ту русу косу хвилясту, напіврозплетену, чи... ні, лишім се

тяжке слово! Здається, що дівчина, чуючи його, кожний раз немов хотіла окритися від немилосердних людських поглядів, і сині очі погасали раптом і заходили туманом» [73, с. 142]. Дівчина дорослішає, а відповідно ускладняється проблема її зовнішнього вигляду. Леся Українка презентувала досить жорстоке і безпощадне ставлення тогочасного суспільства до таких людей, як Настя з нарису «Голосні струни».

Тарас Шевченко також звертався до теми людей з інвалідністю у своїх творах, зокрема, це поема «Невольник» (або «Сліпий» 1845 р.), де йдеться про життя козацької родини другої половини XVIII століття. Дочка строго козака Ярина та названий син Степан закохуються один в одного, а після полону у турків, парубок втратив зір і став кобзарем. Дівчина, попри заборони батька, не відвертається від нього, дізнавшись про його сліпоту:

*За що ж свої молодії
 Ти літа погубиш
 За калікою?.. Ярино!
 Насміються люде,
 І бог святий покарає
 І прожене долю
 З цієї хати веселої
 На чужее поле* [75, с. 62].

Варто звернути увагу й на оповідання Спиридона Черкасенка «Маленький горбань» 1912 року, де також художньо презентовано персонажа з інвалідністю: *«Незважаючи на його страшний, химерний горб, дід дуже любив хлопця... знав, що за великим Павликовим горбом діти ще не вміють побачити чудового серця його, тому боявся, що пустуни зобидять хлопця: вже не раз доводилося йому, йдучи з роботи, рятувати Павлика й скубти за чуба напасників»* [74, с. 1]. Павлик наймовірно добрий та щирий, він захоплюється безкрайністю природного світу, проявляє свою добродушність та тепло до інших людей. Коли Павлик стає жертвою насильницької дискримінації з боку сусідського хлопчика Захарка, він все одно пропонує йому побавитися разом і прощає йому усі образи.

Якщо візуальні відмінності дитини в інвалідному візку або з дитячим церебральним паралічем сприймаються оточенням безпосередньо з певною відразою та жалем, то діти з «прихованим» синдромом або спектром, майже невідомим, таким, як аутизм чи даунізм, стають повністю ізольованими. Більше того, вони повсякчас піддавалися цькуванню через абсолютне нерозуміння відмінності мислення.

Цієї теми у свій час торкнувся Григорій Тютюнник в оповіданні «Дивак» (1963), відкривши важку завісу життя хлопчика з цікавим сприйняттям світу, відмінним від однолітків. Його, так зване, «дивацтво» проявлялося у відчутті себе як частинки дивовижного природнього світу, у прагненні жити в єдності з всесвітом, відчуттям краси. Оточення хлопчика не розуміло, а тому вважало його дивним.

Можливо Олесь, головний герой оповідання, має розлад аутистичного спектру або просто таку структуру мислення, що ми можемо лише припустити. У будь-якому випадку, цей твір вчить читачів толерантності та пробуджує милосердя у глибинах людської свідомості по відношенню до різних людей.

М'якістю та довірливістю до людей вирізняється поміж усіх і хлопчик Женья з оповідання Євгена Гуцала «Олень Август», своєю обдарованістю до мистецтва він чимось нагадує Олесья з оповідання «Дивак».

Тож особливе поведінкове мислення, унікальні здібності, й абсолютна інакшість у сприйнятті навколишнього світу персонажів дітей стали об'єктами зображення в українській літературі ХХ ст.

Проте, трохи раніше, ще у 1911 році Володимир Винниченко в оповіданні «Федько-халамидник» також торкнувся теми дитячої дивакуватості та стереотипного її сприйняття. Головний персонаж Федько-розбишака, який тільки й вміє, що шкодити та ламати – ймовірно має РДУГ (розлад дефіциту уваги та гіперактивність), хоча з іншого боку має характеристику звичайнісінького хлопчика. За психологічними ознаками, цей психотип тяжіє до відомого у світовій літературі психотипу Тома Сойєра.

Отже, аналітичний огляд творів художньої літератури, в яких

порушувалися питання інклюзії, дозволив визначитися з особливостями інклюзивного дискурсу в художній літературі

Помічено, що в українській літературі є чимало творів, які можна було б зарахувати до тих, в яких порушувалися проблеми інакшості. Українські письменники не стільки акцентували увагу на фізичній інакшості, як зосереджувалися на особливому сприйнятті персонажами-дітьми навколишнього світу.

Українські письменники презентували психотипи дивних дітей, а їх дивакуватість сприймалася неоднозначно у тогочасному суспільстві, а інколи навіть вороже.

Висновки до першого розділу

Отже, аналітичний огляд необхідної літератури дозволив визначитися із сутністю інклюзії та виявити специфіку інклюзивного дискурсу в світовій літературі.

З'ясовано, що в останнє десятиріччя сформовані такі основні принципи інклюзивної освіти: прийняття кожної унікальної особистості, інтереси, особливе ставлення до здібностей дитини; надання усім дітям можливості навчатися разом; враховувати та визнавати потреби учнів, забезпечуючи якісну освіту та потрібну допомогу для всіх; а також гарантувати солідарність, співучасть, взаємодію та розуміння. Інклюзивна освіта – це унікальна освітня технологія, яка зазнає постійного удосконалення, адже умови для навчання та виховання дітей з інвалідністю потребують максимальної уваги аби навчальний процес був ефективним.

Відзначимо, що інклюзивне навчання – це процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі.

Помічено, що саме на запити суспільства щодо необхідності підготовки його до сприйняття людей з інвалідністю почала миттєво реагувати саме художня література, адже у центрі її зображення завжди була, є й залишається людина. Тож письменники дуже гостро відчували необхідність перенести проблеми сприйняття, а також відповідного ставлення до людей з інвалідністю у текст твору художньої літератури аби змусити реципієнта замислитися над існуючою проблемою, знайти відповіді на питання, які помітно визріли у суспільстві стосовно людей з інвалідністю. Персонажі з інвалідністю виконували особливі функції у творі літератури: викликати співчуття, милосердя, розвинути гуманне ставлення до інших тощо.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТЕМАТИКИ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1. Художня презентація інклюзії в сучасній українській літературі

Останнім часом з'явилося чимало творів художньої літератури на інклюзивну тематику, серед яких питому вагу складають твори українських письменників. Переважно це твори дитячої літератури. Діти з інвалідністю отримали можливість читати художню літературу, яка написана шрифтом Брайля. Появу таких книг дуже схвалюють літературознавці, зокрема Н. Марченко. Учена відзначила, що у більшості творів сучасної художньої літератури персонажі з інвалідністю є не другорядними, а головними.

Уважаємо, що задля формування інклюзивного суспільства, необхідно починати формувати компетенції у дітей раннього віку, ще в дошкільній освіті. Змінити вже сформовану думку дорослої сформованої людини, яка має певний життєвий досвід, світогляд та упередження однозначно важче, ніж формувати це у маленьких дітей.

Найкращим, на нашу думку, способом прищеплювати та пояснювати сутність інклюзії можна шляхом обговорення з учнями різних життєвих ситуацій, які стали предметом зображення у творах художньої літератури. З дитиною варто говорити, проговорювати проблему, щоб підштовхнути її до роздумів та осмислення важливих питань.

Директор видавництва «Пінзель» та перекладач Іван Рябчій, в інтерв'ю з журналом «Дніпро», розповів, що запропонував митцям почати писати книги на тему аутизму, і як виявилось, більшість присутніх у залі письменників вже мають такий досвід. Видавець акцентував увагу на тому, що важливо говорити і писати про дітей аутистів, адже суспільство ставиться до них занадто агресивно, що своєю чергою, заражає таких дітей своєю агресією та ненавистю.

Проблеми дітей з аутизмом активно стали порушувати українські письменники у творах літератури, починаючи з ХХІ ст. Щороку 2 квітня відзначається Всесвітній день поширення інформації про проблему аутизму. Психологи вже довели – у людей з аутизмом неабиякі здібності і великий соціальний потенціал, тому навчитися розуміти та взаємодіяти з цими людьми не тільки потрібно, а й корисно. Єдине можливе ставлення до людини з аутизмом чи без нього – це повага та гідність. Прояв жалю до людей з аутизмом, так само як і агресивне неприйняття – це дискримінація, якій не місце в ХХІ сторіччі.

З 2018 року в Україні розпочалася інформаційна кампанія від громадської організації Harry Today. Мета інформаційної кампанії – розвінчати найпоширеніші міфи про розлади аутистичного спектра, розповісти людям, що аутизм – не буде проблемою, якщо знати, як діяти. У рамках кампанії вже працює сайт, на якому зібрано актуальну та науково-доведену інформацію про розлади аутистичного спектра.

Однією з перших стала українська письменниця Надія Степула, яка торкнулася теми дітей з аутизмом. Її книжка «Петрик і фонтани» є спільним проектом видавництва «Основи» та ГО «Щасливе Сьогодні». Частина коштів із продажів книги піде на просвітницькі проекти з теми аутизму, які організовує ГО «Щасливе Сьогодні».

Головні герої оповідання – Петрик і Матильда, які знайомляться один з одним в парку біля фонтану. Фонтан – досить символічна локація, яка дарує дітям надію на майбутнє. Недаремно авторка використала її у назві оповідання. Діти мають багато спільного – люблять гратися і дізнаватися нове, але є й відмінності: у Петрика аутизм, тому він по-іншому сприймає навколишній світ, дещо повільніше розмовляє та проявляє емоції. Познайомившись із хлопчиком, Матильда розуміє, що їй цікаво бавитися з ним.

Окрім дітей, в оповіданні діють дорослі, це мама Матильди, яка пояснює доньці дивну поведінку Петрика та налаштовує її на позитивне сприйняття хлопчика. У такий спосіб авторка акцентує увагу на важливості та значущості батьківського пояснення дітям важливих та незрозумілих поведінкових

ситуацій.

Письменниця в оповіданні «Петрик і фонтан» порушила тему аутизму та торкнулася проблеми агресивного ставлення оточення до таких дітей. Авторка підняла низку важливих проблем: чому люди з аутизмом поводять себе інакше? Як товаришувати з такими дітками?

Ще одна чудова історія про добро і любов розкривається в оповіданні Олени Осмолівської «Сонце в озері твоєму», головні герої якої дівчинка з синдромом Дауна Аїда та хлопчик з аутизмом Анатолій. Діти ділять свої світи, мрії та враження на двох. Щиро захоплююча казка про віру в дива та сприйняття людей, які чимось відрізняються від більшості [57].

Письменниця вважає, що інклюзивна література орієнтована на формування позитивного сприйняття інвалідності та виховує толерантне ставлення. Літературна діячка активно працює у цій сфері, підтримує молодих письменників, публікує статті, друкує книги, працює на благо суспільства впливаючи на розповсюдження інклюзивності в Україні. Адже в нашому суспільстві діти часто не готові усвідомити особливість своїх ровесників. «Як дитина може зростати і не бачити себе у книгах чи фільмах? Як тоді вона буде себе сприймати у суспільстві?» [58] – коментує Олена.

Українське видавництво «Ранок» створило серію дитячих книжок «Живи та вчись», яка спрямована на висвітлення проблеми дітей з особливими синдромами. Причому діти виступають у ролі нараторів, які самі розповідають про свої проблеми.

Кожна книга – своя життєва історія дитини, яка вчить не боятися труднощів. Автори також пропонують тематичну добірку ігор для дітей та поради для батьків наприкінці. «Дислексія – це не вирок», «Не можу сидіти на місці» (про гіперактивність), «У мене порушення слуху», «Я все зможу» (погляд на життя дитини у інвалідному візку), «Перемога – це не головне» – прості та цікаві назви за якими легше обрати потрібну книгу для читання.

Книга сучасної української письменниці Лариси Ніщої «Дві бабуськи в незвичайній школі або скарб у візку» розрахована для дітей молодшого та

середнього шкільного віку для читання в родинному колі. Історія про трьох друзів – Василя й Любомирчика, онуків двох прикольних бабусь, а також Олежка – хлопчика на інвалідному візку.

На початку повісті автор пояснює причини перебування Олежки на домашньому навчанні, вказуючи на реальні недоліки шкільної будівлі та класних кабінетів. *«До своєї школи Олежка не зміг повернутися, бо його школа не була пристосована для учнів в інвалідних візках. Їхня школа будувалася давно, ще тоді, коли на інвалідних візків не існувало. Олежка не зміг би подолати на своєму кріслі високі пороги в коридорах, не зміг би піднятися крутими сходами між поверхами. До спеціальної школи для дітей з інвалідністю Олежка ходити відмовився.*

- Я не інвалід, я нормальний! – заявляв Олежка. – *Просто в мене замість ніг – колеса!»* [54, с. 20].

Проблема пристосованості шкільних будівель наразі дуже актуальна. Більшість шкіл розміщені у старих будівлях, які не прилаштовані для інвалідних візків, ходул та інших приладь необхідних людям з інвалідністю. Меблі не розраховані на комфортне розміщення дітей у класі, не відповідає вимогам для дітей з особливими потребами. Сучасна школа також потребує суттєвих змін у облаштуванні освітнього простору, а саме: розширення дверних проходів, зниження рівня порогів, а точніше їх відсутність, наявність ліфтів та пандусів, окрім того, необхідно обладнати туалетні кабінки, шкільні парти, дошки на стіні тощо.

Головний персонаж не вважає себе інвалідом, його тіло добре функціонує. Вчителі навчають хлопчика у нього вдома, а друзі та однокласники часто навідуються, тому він залишається в курсі усіх шкільних подій. Нічого не заважає йому жити повноцінним життям, спілкуватися з однолітками, весело проводити час та здобувати освіту. Олежка дуже розумний, вчиться на відмінно, діти, жартуючи кажуть, що у нього в голові комп'ютер, адже він найкращий у школі.

Важко уявити, як це, сісти на інвалідний візок, після того, як ти міг бігати,

пригати, рухати своїми ніжками. Нині багато військових та дітей, що стали жертвами ракетних атак росіян в Україні знають ці відчуття.

Тому, друзі Олежка підтримують, навіть разом жартують над його способом пересування, це ніяк не ображає хлопчика навпаки, він щиро сміється над дружнім гумором.

Повість «Дві бабуськи в незвичайній школі або скарб у візку» це захоплива пригода про трьох найкращих друзів. Вони дізнаються, що їхня школа це давній маєток барона, а у старому шкільному підземеллі заховані справжні скарби. Проходячи через небезпечні етапи, діти зустрічаються з бандитами та рятують своїх вчителів, які зникли напередодні. І протягом усієї історії ані Василя, ані Любомирчик жодного разу не дорікнули своєму товаришу в тому, що він на візочку. Справжня дружба цінить добре серце, а не зовнішній вигляд – важливий меседж твору. В сюжет цієї пригодницької історії письменниця легко вплітає важливу тему сучасності – ставлення соціуму до людей з інвалідністю.

Та існують серйозні хвороби з якими боротися дуже важко, ті, що приковують дітей до ліжка чи до крапельниці або ж до балону з киснем. Як, наприклад, у випадку з дівчинкою Дашою з повісті «Пригоди Даші й Тіні» – у неї муковісцидоз, тому дівчинка щодня приймає ліки і постійно відвідує процедури. Одинадцятирічна Даша та її улюблена собачка Емілія мешкають по сусідству з казкаркою Вікторією. У перервах від роботи над написанням казок, сусідка п'є каву у чудовому товаристві. Так народжується дивовижна історія про фею, прототипом якої і є дівчинка Даша.

Книга Вікторії Надикто «Пригоди Даші й Тіні» занурює читача в атмосферу чарівного світу, у якому бувають феї, відьми, розмовляючі коти, де навіть тінь свою можна загубити.

Роман-буря Анастасії Нікуліної «Сіль для моря, або Білий Кит» вийшов друком у 2017 році. У 2018-му принесла авторці міжнародну українсько-німецьку літературну премію імені О. Гончара в номінації «Проза» та відзнаку – «Найкраща книга для підлітків» за підсумками року премії «Глиняний кіт – 2018».

Назва роману-бурі «Сіль для моря або Білий кит» містить приховану алюзію на небезпечну гру «Синій кит», яка декілька років тому користувалася широкою популярністю серед підлітків, провокуючи їх на небезпечні вчинки.

Проблематика цього твору актуальна: підліткове самогубство, проблема батьків і дітей, інтернет-залежність, фетшеймінг і неприйняття свого тіла, булінг, цінність життя й кожної людини, а також комунікація з людьми, які мають інвалідність.

Головна героїня роману підліток Ліза залюблена в море. Дівчинка щодня приходиться на своє улюблене місце на березі моря. Але одного разу на цьому місці вона зустрічає жінку у візку. Дівчину насторожило те, що доріжка до моря була вузька і жінка на візку не могла самостійно спуститися. Саме в цей момент у неї проявилася небайдужість.

Ліза декілька разів звернулася до жінки, але та не давала відповіді. Відсутність реакції на звернення дівчини не давала їй спокою, а тому вона продовжувала говорити в голос, коментуючи свої дії. І раптом почула схвальний коментар від незнайомки. Голос жінки вразив Лізу.

Відзначимо, що письменниця не акцентує увагу на причинах інвалідності Анни. Функції персонажа з інвалідністю у цьому романі полягають у тому, щоб головна героїня підліток Ліза на прикладі *Іншого* зрозуміла природу своєї *Інакшості* й полюбила своє тіло. Історія з підліткового минулого Анни – це інформація про те, що ніколи не треба зневірюватися у своїх силах.

А. Нікуліна презентувала унікальні стосунки дорослої жінки та дівчинки-підлітка, яких оточення сприймало, як *Інших*. Лізу цькували однолітки через зайву вагу, а от до Анни ставилися з милосердям та з деякою обережністю. Свій внутрішній світ Ліза змогла розкрити лише Анні, а жінка з розумінням поставилася до всіх переживань дівчинки.

Відзначимо, що діалоги Лізи з жінкою у інвалідному візку – це унікальний зразок комунікації, де співрозмовниці дуже добре контролюють кожне слово, виявляючи одна до одної неймовірну повагу. Прикметно те, що Ліза не впадала в екзальтовану жалісливість, яка могла образити Анну. Дівчина не чіпала візок

Анни, бо розуміла, що це частина її особистого простору. Ліза тонко відчувала перебіг емоцій Анни, а тому не ставила зайвих запитань. Анна виявилася не багатослівно, але кожне її слово мало велику вагу для Лізи, яка відчувала потребу у спілкуванні з дорослими. Дівчинка гостро переживала недоброзичливе ставлення однолітків через її вагу. Тож Анна навчила Лізу любити себе, а ще донесла до її свідомості те, що дівчинка унікальна, а головне *Інша*.

Отже, у романі «Сіль для моря або Білий кит» Анастасія Нікуліна, художньо осмислюючи інакшість, акцентувала на особливостях комунікації з людьми, яка мають інвалідність. Авторка недаремно презентувала стосунки підлітка з жінкою-інвалідом, бо ці стосунки – художня модель сприйняття інакшості, а саме людей з інвалідністю, молодим поколінням українців.

Окрім персонажів-підлітків, українські письменники також презентують зооморфні образи, наприклад, птахів або ж тварин, які мають суттєві фізіологічні вади.

Саме такий персонаж діє у повісті «Авіа, пташиний диспетчер» Оксани Луцевської ("Грані-Т", 2014). Головний персонаж – голуб Авіа. У нього травмоване крило, тож літати, як раніше, він не може. Утім, голуб не ставить на собі хрест: Авіа планує перекваліфікуватися з пілота на пташиного диспетчера, щоб і далі працювати й не відчувати себе неповноцінним.

Місяці напруженого навчання, тренування – й ось голуб-каліка стає відомим авіадиспетчером у найголовнішому аеропорту країни. Про нього знімають репортажі, й навіть найбільші лиходії пташиного світу не зможуть похитнути його віру в себе. Ця повість розрахована на молодшого школяра, проте усі життєві цінності, які порушує письменниця у своєму творі є важливі й у світі дорослих.

Щемливою і водночас оптимістичною є повість Оксани Радущинської «Метелики в крижаних панцерах» (2015). Головна героїня повісті 15-ти річна Ярина, яка втратила в автомобільній катастрофі батьків, а сама залишилася на інвалідному візку. Письменниця реалістично змалювала жорсткий світ підлітків та неприйняття ними дівчинки-інваліда. До всіх внутрішніх страждань Ярини

додається ще ненависть родичів, через її інвалідність. Проте дівчина не опускає рук, вона усіяко чіпляється за життя та кожного дня доводить усім право на своє існування.

Тему долі горбатенької дівчинки, яку започаткувала Леся Українка, розвиває сучасна письменниця Оксано Сайко у повісті «До сивих гір» (2015). Головна героїня – підліток Яська, яка має горб від народження. Дівчинка мешкає у селі, її мама рано померла, тому вона живе з мачухою (авторка культивує вічну тему української літератури стосунки мачухи та пасербиці). З Яські усі насміхаються: рідні, близькі й чужі. З часом дівчинка починає звикати до такого ставлення оточуючих. Вона щодня переживає емоційне насилля. Дівчину постійно ображає батько, який до всього того б'є її. І от одного дня Яська не витримує і втікає з дому. На її життєвому шляху зустрічається старший чоловік Михайло, який стає їй другом і наставником. Саме він допомагає їй адаптуватися у жорстокому світі. Дівчина змінює своє життя, порвавши з родиною, яка її ображала. Але у дорослому житті на неї чекає низка інших проблем. О. Сайко у цій повісті порушила низку важливих питань: як адаптуватися людині з інвалідністю до нових умов життя? Як навчитися не реагувати на людські знущання?

Одвічна проблема українського суспільства – це умови проживання людей з інвалідністю в інтернатах. Ці страшні будинки, за більше ніж півстоліття їхньої появи, здобули негарну славу. Саме цій проблемі присвячено повість Андрія Бачинського «140 децибелів тиші» (2015). Головний герой повісті Сергій потрапляє в інтернат для інвалідів, де знайомиться зі дівчинкою Яринкою. Інвалідність діти мають через глухоту.

А. Бачинській дуже правдиво презентував страшні умови життя таких дітей в інтернаті, а також вказує на низку соціальних проблем, які чатують на таких дітей: використання їх рідними заради опікунства, яке уможливорює отримувати дитячу пенсію по інвалідності та низка пільг. Письменник показав, як непросто людям з інвалідністю досягти елементарного – порозуміння.

Відзначимо, що намагання сучасних українських письменників поглибити

морально-етичні і психологічні аспекти проблем адаптації і реабілітації у суспільстві людей з інвалідністю є особливо актуальними ще й тому, що в Україні вже десять років триває війна. Кількість людей з інвалідністю зростає щодня, це відбувається як серед військових, так і серед цивільного населення. Наше суспільство, на жаль, після завершення війни буде суспільством, у якому понад 10 % населення – це інваліди. Тож дуже важливо саме зараз активізувати усі можливі соціальні інститути для створення належних умов для людей з інвалідністю.

2.2. Специфіка художньої інтерпретації інклюзії в сучасній зарубіжній літературі

Осягнути світ персонажа, перейнятися його власними переживаннями, особливостями, ми можемо тільки через повне розуміння контексту певних ситуацій у житті цієї людини, через повну історію його існування. Саме тому відомий психоаналітик Анрі Бошо вирішив відкрити важку завісу життя підлітка з аутизмом. Письменник за свою довгу кар'єру у сфері психіатрії працював з різними людьми та їхніми особливостями. Один з його пацієнтів – Ліонель, з власною та неймовірною історією життя, став прототипом для головного героя роману «Блакитний хлопчик» Оріона, адже у своєму аутистичному спектрі хлопець став успішним художником у 1990-х роках і подолав стереотипи про хворобу.

Цей роман не став поки об'єктом дослідження для літературознавців, ось тому існує нагальна проблема вивчити специфіку художньої інтерпретації внутрішнього світу особливого персонажа – дитина з аутизмом.

З'ясуємо сутність аутизму (грец. autos — «сам»; аутизм — «занурення в себе») – це розлад розвитку нервової системи (розлад аутистичного спектра – РАС), який характеризується порушенням соціальної взаємодії, вербальної й невербальної комунікації, і повторюваною поведінкою, існують складнощі у взаємодії із зовнішнім світом, у зв'язку з цим виникають порушення

в соціалізації [66]. Люди з аутизмом мають інший спосіб мислення, їм легше сприймати інформацію через візуалізацію (схеми, картинки, алгоритми). Так і Оріон, головний герой роману «Блакитний хлопчик», постійно малює лабіринти без будь-якого ескізу, він з легкістю, жодного разу не стикнувшись з перешкодами, знаходить вихід з першого разу, робить це вправно і швидше за дорослу освічену людину: *«Я приголомшена тим, як швидко і впевнено Оріон працює над складним малюнком. На моїх очах народжується справжній лабіринт, розв'язка якого ще мені недоступна, але цілком зрозуміла й не складна для Оріона. Праворуч від лабіринту він пише ВИХІД. Дивлюся на годинник: на малюнок пішло п'ятдесят хвилин. Я ошелешена»* [7, с. 20] описує роботу Оріона його вчителька-терапевт Вероніка.

Вправність та впевненість у його діях приголомшує: *«він веде пальцем по синій смужці, що кружляє по всьому лабіринту, кілька разів обертається навколо вітара, біжить уперед, потім повертає назад, зрештою, одним упевненим рухом, не зустрівши жодної з намальованих перешкод, він виходить із лабіринту»* [7, с. 22]. Створення лабіринту неабияк вражає і колег-лікарів Вероніки, розглядаючи малюнок дивуються швидкості процесу його виконання.

Протягом довгої терапії-навчання завдяки міфічним історіям про Тезея, Мінотавра, Пасіфаю та ряду інших персонажів, про яких кожного уроку розповідає його вчителька-лікар Вероніка, Оріон починає краще розуміти своє життя. Хлопець співставляє себе та людей, які його оточують, з міфічними героями і візуалізує це у своїх роботах: *«Я не йому віри очам, проте, судячи з малюнку, з цього безрадісного епізоду, Мінотавр – це Батько, якого горопашний Оріон прирік на загибель, вбиваючи тим самим частину себе»* [7, с. 46], в іншому малюнку *«два намальовані Тезеї, наймолодший низенький – це Оріон»* [7, с. 47], зустрічається на малюнках і подруга на ім'я Пола, і вчителька Вероніка, і деякі родичі хлопця. Процес малювання для Оріона велика втіха та спосіб заспокоєння, не просто так, при аутизмі у роботі з такими дітьми вчителі активно використовують арт-терапію.

Арт-терапія має численні переваги для дітей з аутизмом, вона сприяє

кращій адаптації до навколишнього середовища, а також розвитку важливих соціальних, емоційних і сенсорно-моторних навичок. Діти з аутизмом часто зіштовхуються з труднощами у вербальній комунікації, і саме через творчість їм легше передавати свої емоції, думки й переживання. Візуальні образи та використання різних мистецьких матеріалів є для них альтернативною мовою, за допомогою якої можна висловити те, що складно. Під час роботи з фарбами, глиною чи іншими матеріалами діти удосконалюють дрібну моторику, координацію рухів та здатність орієнтуватися в просторі, а також вчаться краще контролювати свої дії й покращують взаємодію з предметами, що позитивно впливає на їхній фізичний розвиток.

Окрім того, арт-терапія має значний вплив на зниження рівня тривожності та стресу. Творчі заняття стають своєрідним засобом емоційного розвантаження, що сприяє дітям розслабитися та відволіктися від подразників, які викликають занепокоєння. Отже, діти з аутизмом починають краще контролювати свої емоції, підтримуючи психоемоційну стабільність. У романі «Блакитний хлопчик» яскраво презентовані частини роботи арт-терапії, які щодня проводить вчителька Оріона. Юнак майстерно малює і ліпить скульптури. Регулярність занять дає результат, адже згодом Оріон бере участь у виставках, які приносять йому успіх.

Отже, арт-терапія виступає цінним інструментом у роботі з дітьми з аутизмом, покращуючи їх всебічний розвиток, підтримуючи як фізичне, так і емоційне благополуччя.

Притаманним для людей з РАС є заміщення займенників «я» на третю особу «він/вона» або називання себе по імені, це спричинено відмінностями функціонування певних процесів в лобних ділянках мозку. Оріон постійно говорить про себе ніби зі сторони: *«То був не Оріон, то демон зачепив мої ноги своїми могутніми проміннями»*, *«Оріон не дряпає, Оріон споруджує лабіринт»*, *«Оріон не знає, у голові порожньо»*, *«Так, мадам, Оріон це вчинив»* [7]. Важко уявити, якою неосяжною радістю була сповнена Вероніка, через десятирічну терапію, почувши від хлопця: *«Та ні, мадам, не треба, тепер я можу заплатити*

сам» [7, с. 275]. У результаті клопіткої роботи з хлопчиком його наставниці, він нарешті почав говорити від першої особи однини, самостійно пересуватися містом, замовляти і навіть оплачувати свою їжу в ресторанах.

Вияв емоцій важливий для психологічної рівноваги будь-якої людини, мова йде не тільки про позитивні, а й про негативні, й нейтральні. Спектр людських емоцій нараховує більше кількох десятків видів, позитивні емоції, зазвичай, сприймаються легше, на відміну від негативних: злість, сум, роздратування, заздрість, втома, плач не до вподоби кожному з нас. Навчитися контролювати свої емоції можливо, однак не для дітей з аутистичним розладом. Порушення певних процесів у мозку, які відповідають за реакції, спричиняють раптовий сплеск емоцій, який неможливо контролювати.

Унаслідок довготривалого роздратування, шумного середовища чи гніву трапляється різкий викид агресії. Напади агресії зустрічаються одразу, ще на початку твору, коли хлопець стає жертвою булінгу: *«Оріон із несподіваною для підлітка силою хапає стілець і кидає ним в напрямку школярів...тим часом хапає парту і щодуху жбурляє об стіну, парта тріщить... Оріон зі страшенним гуркотом перевертає парти... Високо підскакує на місці, мертво-блідий, посеред розгромленого класу, зводить очі під лоба»* [7, с. 8]. Подібні випадки траплялися постійно, їх не можна було передбачити. Вчителька Оріона навчилася помічати певні сигнали: *«Як я й боялась, наявні симптоми сильного нападу – Оріон мружить очі, смикає руками, ось-ось почне тремтіти й тіпатися... Він підскакує, відитовхує стілець, той падає, Оріон стрибає на місці, дивиться на мене, але не бачить»* [7, с. 19], ілюстрація приходу хлопця до вчительки після того, як його не зустріли на вокзалі – *«Він у нестямі, перевертає стільці, ударом ноги зачиняє двері, які розбив, коли відкривав. Блідий, спітнілий Оріон кричить на все горло, волосся у нього стає сторч»* [7, с. 110].

Оріону важко контролювати свої емоції, сприймати поразку чи невдачу, він вважає себе гіршим за інших, *Іншим*, таким, що не в змозі робити щось так само, як усі люди. Гарним прикладом такого сприйняття себе є епізод пробіжки Оріона разом з вчителькою: *«Пропоную Оріонові побігати вдвох. Гаразд не*

подумавши, біжу вперед, і деякий час Оріон біжить слідом. Він силкується обігнати мене, але стежина понад річкою завузька, тож я прискорюю біг. Із подивом чую позаду себе гарчання, він зупиняється, піднімає ломаку, знову кидається вперед, намагається обігнати, та я не поступаюсь, лють Оріона смішить мене, можливо, я навіть дістаю задоволення. Попереду стежка ширшає, я сповільнюю ходу, пропускаю його вперед. Пробігаючи повз мене, погрожує ломакою. Потім зупиняється, обертається і кричить: - Ще раз випередши мене, і Оріон бр'охне тебе в Сену разом із білявим демонічним волоссям!» [7, с. 129].

Тобто агресія виявляється через те, що дитина не може зрозуміти, чим вона відрізняється від інших людей, чому не здатна наздогнати дорослу і більш спортивну за нього людину.

Через проблему розуміння себе і свого місця в суспільстві, діти з РАС часом використовують форми принизливих самохарактеристик: «Оріон дурний», «Оріон псих», «Отже, друг-каліка, достоту як Оріон» тощо [7].

Прояви агресії сам хлопчик пояснює наявністю Демона, що блукає вулицями Парижа і постійно опромінює його своїм гнівом. Отже, аутизм характеризується особливістю світосприйняття: «Оріон боявся променів демонів Парижа, Оріон відчував – вони блукали навколо, але поруч були лікарі, і ти була, тому їм нічого не вдалося» [7, с. 89]. У такий спосіб дитина пояснює собі, чому так відбувається і чому він не може контролювати свою поведінку.

Образ Демона досить важкий для розуміння, він опромінює Оріона, «хоче, щоб Оріон спалахнув просто там», незважаючи на обставини, «Демон, Мадам, позначає мене і промінням, і зубами, тому я також позначаю його зубами», «Демон сильно мене опромінює, тож Оріон відбиває мамину руку» [7]. Неочікувані напади агресії спричинені втратою самоконтролю, оскільки це прояви негативних емоцій, Оріон сприймає це як напади Демона, як представника темної сторони. Проти зла завжди постає добро, воно уособлюється у вчительці Вероніці, яка терпляче приймає неординарну різноманітність хлопця і допомагає йому, та дівчинці Мілі, що подобається йому,

бо вона *«приймає друга таким, яким він є»* [7] та інших добрий й світлих людей, які дарують Оріону відчуття спокою та тепла.

Анрі Бошо у романі «Блакитний хлопчик» презентував незвичну систему мислення та сприйняття дійсності дитиною в аутистичному спектрі. Він акцентував увагу на особливо розвинутій уяві таких дітей, через яку вони сприймають реальність дещо інакше, ніж інші. Письменник детально змалював внутрішній світ головного героя, мотивуючи його дії та вчинки, що впливають з особливостей його психічного розвитку. Завдяки власному досвіду й практиці роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра (РАС), Бошо зумів розкрити складний і тонкий внутрішній світ свого персонажа, показавши не тільки труднощі, з якими він стикається, але й унікальні аспекти його сприйняття світу.

Роман Анрі Бошо для того, щоб змінити ставлення суспільства, зазначає Іван Рябчій, викладач та засновник видавництва «Пінзель», яке видало роман «Блакитний хлопчик» в Україні. Автор висвітлив важливі теми роботи з дітьми з РАС, проілюструвавши, як важко таким дітям не лише сприймати оточуючий світ, а й комунікувати з ним та проявляти свої емоції. Показав, як часто ці діти зазнають труднощів у встановленні зв'язків з іншими, а також те, наскільки їм складно виражати свої переживання словами або іншими звичними для нас способами. Це розширює розуміння читача щодо викликів, з якими стикаються діти з аутизмом, і вказує на необхідність більш делікатного підходу до їх підтримки й соціалізації.

У світі існує багато різних синдромів менш і більш розповсюджених, усе частіше зустрічаються діти з психічними чи фізичними порушеннями. У підлітковій книзі сучасної норвезької письменниці Ібен Акерлі «Ларс.ЛОЛ» презентовано прихід нового учня з синдромом Дауна, який отримує в наставника свою однокласницю Аманду через потребу додаткової підтримки у соціалізації.

Це легка та цікава повість, яка захоплює реальним зображенням світу учениці середньої школи з її думками, проблемами та інтересами, що відгукуються більшості сучасним тинейджерам. Повість порушує багато важливих питань, таких, як стосунки між однолітками, відносини з батьками та

дітьми з синдромом Дауна, а також першого кохання, дружби і булінгу.

Новий учень в класі Ларс *«така ж людина, як і ми всі, однак, можливо, потребує трішки більше допомоги, аби адаптуватися до нового середовища та наших шкільних буднів»* [2, с. 26] – повідомляє класний керівник Аманді, майбутній однокласниці хлопчика. Вчителька Янне дає дівчині важливе завдання – взяти опікунство над новим учнем, адже йому потрібна допомога в адаптації. Через вчительку авторка показує, наскільки важливим є спосіб подачі інформації: *«дуже важливо пам'ятати, що Ларс – це набагато більше, ніж його діагноз, він також індивідуальність, можливо, навіть більше, ніж ми всі. З цієї причини він не є якимось не таким, чи іншим. Він такий же, як і ми, як ти і я, тільки на додачу має синдром Дауна. А це означає тільки те, що він потребує трішки більше часу і допомоги, аби справитися з цим безладним світом»* [2, с. 26]. Такий формат пояснення про певні особливості дитини – важливий. Адже на перших етапах формування думки про людину, представлення чогось нового, неабияк впливає на подальше сприйняття.

Аманді важко прийняти поставлене перед нею завдання. Страх дівчинки щодо людей із синдромом Дауна зумовлені браком знань та стереотипами, які вона несвідомо засвоїла від суспільства. Аманда уявляє Ларса як неконтрольовану і залежну від когось людину, який пускає слину і не в змозі самостійно функціонувати: *«Найгірші картинки уяви показують хлопчика, що викрикує, галасує, пускає слину, косить очі і тягне мене за светр чи волосся... Що, якщо він не зможе їсти, не вимазавши себе та всіх тих, хто сидітиме довкола? Я відчуваю, що абсолютно все найжахливіше може статися з того моменту, як Ларс, спотикаючись, зайде до класу у всій своїй красі і кинеться бігти, пускаючи слину, до мене, свого наставника»* [2, с. 39].

Майбутнє опікунство непокоїть дівчинку, тому вона ділиться своїми переживаннями з батьками. Через розмову Аманди з її мамою, письменниця доступно розкриває сутність поняття синдрому Дауна, що формує правильне розуміння певних відмінностей та особливостей майбутнього однокласника.

Проте, вже при перші зустрічі Аманда бачить, що Ларс зовсім не відповідає

її початковим фантазіям. Ларс виявляється звичайним хлопчиком з деякими зовнішніми відмінностями, щоправда не такими, які уявляла Аманда: *«Усі в класі бачать, що новий хлопчик, який стоїть біля входу, такого ж віку, що й ми, однак всі також помічають, що він не зовсім такий самий, як всі ми... А позаду сиджу я і думаю, що все зовсім не так погано, як я собі уявляла. Ларс має майже звичайний вигляд. Принаймні він одягнений у звичайний одяг: джинсові шорти та світлу футболку, а з його рота не стікає ні краплі слини. А чого я взагалі очікувала? Червоний риг на лобі і вуса, що сягатимуть колін?»* [2; с. 43]. Це усвідомлення змушує Аманду переосмислити власні упередження та підхід до сприйняття інших людей.

Поступово, спостерігаючи за Ларсом, Аманда переконується, що її страхи абсолютно безпідставні. Усвідомлюючи інакшість, дівчинка вчиться приймати його таким, яким він є. З кожною зустріччю вона відкриває його внутрішній світ, захоплюється його унікальністю. Її сприйняття трансформується: дитина з синдромом Дауна не є об'єктом страху чи жалю, це особистість, з якою можна будувати дружні стосунки.

Діти починають дружити, після школи вони проводять час у Ларса вдома. Разом з його татом вони готують *«спагеті домашнього виробництва з кабаковим крем-соусом»* на спеціальній паста-машині, розважаються і говорять *«про багато дивних речей, але найбільше про Гаррі Поттера та інші чарівні штуки»* [2, с. 73], навіть вигадують смішні замовляння. Вона ще ніколи так весело не проводила час.

Вони домовляються тримати свої зустрічі у секреті. Аманда не хоче піддаватися насмішкам зі сторони однокласників. Вона соромиться своєї дружби з Ларсом. Однак, наодинці з собою, дівчинка радіє новій дружбі: *«Я не можу згадати, коли востаннє так багато і нестримно сміялася. Мушу визнати, я ніколи не робила нічого схожого зі своїми іншими друзями, адже це здається трішки дитячим і дурненьким, але саме тут, на кухні, це здається найприроднішим заняттям на світі. Давно вже мені не було так радісно, і я забуваю про абсолютно всі свої тривоги»* [2, с. 67].

У творі також порушується проблема булінгу у школі. Ларс стає об'єктом насмішок в класі. Аманда та її подруга Сарі дізнаються про існування блогу створеного кимось з класу. Доступ до акаунту є не у всіх, а тільки в «обраних», які звісно не контактують з Ларсом. У пабліку регулярно з'являються невдалі фотографії Ларса з образливими підписами, наприклад, *«дзвонили із зоопарку, просили повернути свою мавпочку»*, *«навчився їсти вчора, lol»*, *«Сильновідсталий???»*, *«Відстала версія Гаррі Поттера»*, *«Ларс – це лол»* тощо [2, с. 111].

Аманда прагне покласти цьому край. Та одного дня, зустрівшись з власницями блогу, вона піддається страху та невпевненості. Замість рішучої відмови брати участь в цькуванні Ларса, вона навпаки ділиться невдалими фотографіями Ларса зі свого телефону.

На шкільному заході приуроченого ресурсам Норвегії, власниця блогу про Ларса, підмінює флешку з шкільною презентацією про гори і фіорди, на іншу, з фотографіями Ларса у найхімерніших гримасах з підписом *«ЛАРС – ЦЕ ЛОЛ»*.

Повість завершується «сповіддю цькувальника», коли Аманда перед усією школою та батьками зізнається в участі в булінгу. Просить вибачення за свою зраду, боягузкість та нейтральність: *«Мене завжди хвилювало, який я маю вигляд і що інші подумують про мене. Я завжди думала, що найкраще бути нейтральною. Але восени я зустріла друга, який навчив мене, що нормально бути іншим, нормально бути особливим»* [2, с. 184]. Аманда повертає безнадії втрачену дружбу із Ларсом та з іншими учнями, отримує прощення, здобуває душевний спокій, переконується у правильності свого вибору: *«Він (Ларс) тепло мені всміхається, і я щасливо шкірюся у відповідь. Він бачить, як сильно я пишаюся тим, що нарешті знову возз'єдналася зі своїм підопічним. І знову можу бути наставницею»* [2, с. 193].

Історія дружби Аманди і Ларса є прикладом того, як особиста трансформація сприйняття людини з інвалідністю може допомогти формувати більш толерантну і приймаючу спільноту. Через власний досвід Аманда зрозуміла важливість інтеграції людей, подібних до Ларса, у суспільство, як

критично важливо забезпечити їм не тільки підтримку, а й право бути рівноправними членами соціуму. Її внутрішня боротьба і подолання страхів є віддзеркаленням того, як людство може вчитися приймати і цінувати різноманітність, розширюючи своє розуміння людських можливостей і потенціалу.

Ібен Акерлі у повісті «Ларс.ЛОЛ» торкнулися ще однієї важливої проблеми пов'язаної зі сприйняттям дітей із синдромом Дауна – це неготовність соціуму контактувати з такими людьми та брак інформації про вказаний синдром. На нашу думку, ця проблема масштабна в глобалізаційному світі. І якщо європейське суспільство, хай і поступово, але шукає шляхи вирішення цієї проблеми, то українське, на жаль, поки ще не сформувало належних поведінкових моделей.

Висновки до другого розділу

Отже, компонентний аналіз творів сучасної української та зарубіжної літератур уможливив визначити вектори інклюзивного дискурсу в художній літературі ХХІ століття. Відзначимо, що тематика, проблематика українських та зарубіжних творів художніх літератур, які присвячені проблемам людей з інвалідністю мають деякі відмінності у способах презентації художньої інформації про людську інакшість.

У творах сучасної української літератури, в яких порушуються теми людей з інвалідністю, увагу сфокусовано навколо шляхів адаптації персонажів з інвалідністю у соціумі, а також на стереотипах, які десятиліттями існують в українському суспільстві щодо сприйняття людей з інвалідністю. Українські письменники традиційно звертають увагу на інвалідність персонажів, яка пов'язана з фізичними обмеженнями людини: горбатість, втрата можливості пересуватися вільно через наслідки автокатастрофи.

Що ж до творів сучасної зарубіжної літератури, то автори художньо презентують персонажів, які мають розлади нейророзвитку або генетичні аномалії. Письменники описують життєві ситуації, свідками яких вони були самі. Наприклад, Анрі Бошо був відомим психоаналітиком, а тому мав досвід співпраці з дітьми, які мали ті чи інші розлади нейророзвитку. Ось тому його роман – це психоаналітичне дослідження, в якому автор художньо презентував світ особливої дитини, а точніше – свого пацієнта, адже Оріон мав прототип у реальному житті.

Ібен Акерлі у повісті «Ларс.ЛОЛ» торкнулася проблеми генетичної аномалії дитини, створила модель мікросоціуму шкільного, що є проєкцією на доросле суспільство. У такий спосіб бельгійська письменниця акцентувала увагу на закоріненості проблеми сприйняття дітей із синдромом Дауна в дитячий соціум. Діти не готові сприймати таких, як Ларс через те, що вони не отримали достатньої інформації про те, у чому сутність генетичної аномалії, як

контактувати з такими особливими дітьми. Дійсно, дитячий соціум досить жорсткий до сприйняття інакшого. Проте, як стверджує Ібен Акрелі з дітьми треба працювати, їх треба готувати до можливих контактів з фізично або розумово інакшими дітьми.

Відзначимо, що у творах української та зарубіжної літератур, що присвячені темі інклюзії, головні персонажі – це діти або підлітки з інвалідністю, за виключенням роману «Сіль для моря або Білий кит» А. Нікуліної, де інвалідом є доросла жінка, а дівчинка-підліток Ліза здобуває досвід спілкування з людиною, яка має особливі потреби.

Помічено, що персонажі з інвалідністю відзначаються з-поміж інших особливими поведінковими рисами, а саме: вразливістю, безпорадністю, тонким відчуттям небезпеки, у них краще розвинене відчуття співпереживання.

Інклюзивний дискурс в сучасних літературах світу виявив низку важливих проблем, які проявляються під час сприйняття людей з інвалідністю соціумом. Це такі проблеми: булінг, соціальна занедбаність, збайдужіння людей до проблем людей з інвалідністю тощо.

Спільною рисою для творів української та зарубіжної літератур на теми інклюзії є те, що автори детально змальовують внутрішній світ головних героїв з інвалідністю, мотивуючи їхні дії та вчинки, що впливають з особливостей його психічного розвитку.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

3.1. Концепція розвитку інклюзивної освіти та її реалізація на уроках літератури

Наказом Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року, було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.

Зокрема процес навчання літератури в закладах освіти регулюють й такі закони України: «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Державний стандарт базової і повної середньої освіти, освітні програми з української та зарубіжної літератур, Концепцію розвитку освіти України на період 2015-2025 років та ін. Ключові компетентності вищезазначених документів необхідні для реалізації та підтримки національної ідеї, формування моральних цінностей, набуття знань, умінь та навичок необхідних для учнів, як частини світової спільноти.

Концепція Нової української школи налічує десять компетентностей, серед яких громадянська і соціальна. Для участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі ми використовуємо усі форми поведінки, це «уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття» зазначається у положенні [55]. Завдяки цим аспектам ми формуємо вміння жити у соціумі, такому складному й різноманітному.

Навчити учнів поважати права людей, приймати різноманіття, знаходити компроміс у вирішенні суперечливих питань, будувати соціальні зв'язки – одне з головних завдань Нової української школи. Для цього освіта повинна

використовувати ефективні педагогічні методи й прийоми під час роботи з дітьми. У навчальні плани необхідно вводити інклюзивну літературу. Це дієвий інструмент шкільної просвітницької діяльності, який допоможе виховати толерантне, розумне, інклюзивне суспільство.

Вивчення творів інклюзивної тематики необхідно вводити з перших років здобування освіти, адже своєчасне розуміння різноманітності суспільства може вплинути на запобігання булінгу у майбутньому.

Підняття соціальних тем – важливий аспект педагогіки. Завдяки цікавій інклюзивній літературі можна розглядати образи, сюжети, життєві ситуації та обставини, це однозначно полегшить процес сприйняття таких тем дітьми.

Дитяча інклюзивна література є засобом для легкого й ненав'язливого пояснення складних питань в ігровій формі. Цікавий сюжет настільки захоплює та занурює дітей у чудовий кольоровий світ пригод, що вони прагнуть поєднати книжковий світ зі своїм реальним. Юні читачі порівнюють себе й своїх друзів з книжковими героями, із задоволенням обговорюють непрості соціальні теми висвітлені у сюжеті, які, своєю чергою, наявні у нашому житті. Отже, на уроках літератури ми розвиваємо в дітях толерантність і формуємо позитивне сприйняття інакшості.

Зміни в шкільній освіті відбуваються щорічно, з переходом учнів, які навчаються за програмою Нової української школи. Поступово додаються твори інклюзивної тематики в освітній процес молодшого рівня навчання. Переглянувши освітні програми української та зарубіжної літератур середньої та старшої школи, затверджених Міністерством освіти і науки України від 2017 року, на жаль, ми не виявили твори, які мають інклюзивну тематику.

Задля розширення уявлень про розвиток таких якостей, як толерантність, емпатія та повага до інших, в учнів середньої та старшої шкільної ланки, на основі рекомендацій і відгуків експертів, пропонуємо методичну розробку уроку зарубіжної літератури, на основі книги Ібен Акерлі «Ларс.LOL» .

Модель розрахована на два уроки по 45 хвилин. Рекомендуємо індивідуально поділити план-конспект на дві частини, задля кращого

опрацювання матеріалу школярами. Перша частина уроку спрямована на ознайомлення з біографією Ібен Акерлі, прочитання книги, друга – на опрацювання та засвоєння матеріалу.

**Методична розробка уроку з предмету зарубіжна література з теми
«Порушення теми толерантності та доброти у повісті Ібен Акерлі
«Ларс.ЛОЛ»**

Клас: 8

Кількість годин: 2

Тема уроку: Порушення теми толерантності та доброти у повісті Ібен Акерлі «Ларс.LOL».

Мета уроку:

Навчальна:

- знайомити учнів з творчістю норвезької письменниці Ібен Акерлі;
- сформуванню уявлення учнів про зміст та ідеї книги «Ларс ЛОЛ»;
- розвивати вміння учнів аналізувати літературний текст, виділяти основні теми та проблеми;
- сприяти розвитку навичок критичного мислення через обговорення та аналіз прочитаного матеріалу;

Розвивальна:

- розвивати вміння працювати з художнім текстом: знаходити та інтерпретувати ключові моменти, аналізувати поведінку персонажів;
- покращувати навички усного та писемного мовлення через обговорення та написання есе;
- розвивати вміння працювати в групі, співпрацювати та обговорювати спільні ідеї;
- сприяти розвитку емпатії та емоційного інтелекту через обговорення теми толерантності та дружби;

Виховна:

- виховувати в учнів толерантність та повагу до людей з особливими потребами;

- сприяти формуванню моральних цінностей, таких як дружба, взаємодопомога та підтримка;
- виховувати відповідальність за власні вчинки та слова у відношенні до інших;
- формувати уявлення про важливість прийняття та розуміння різноманітності у суспільстві;

Соціокультурна:

- ознайомити учнів з культурою та літературою Норвегії;
- показати, як література може відображати соціальні проблеми та виклики, з якими стикаються люди в сучасному світі;
- сприяти розширенню світогляду учнів, показуючи їм приклади толерантності та людяності з інших культур.

Обладнання: текст твору «Ларс ЛОЛ» (уривки або електронна версія), презентація з інформацією про автора та книгу, дошка або проектор, робочі листи для учнів, завчасно підготовлені вчителем.

На робочих листах розміщуються усі завдання для уроку, щоб увесь напрацьований матеріал залишився дітям, для майбутньої рефлексії. Використання авторських робочих листів додають заняттям новизни, допомагають структуровано опрацювати матеріал, покращують його запам'ятовування, сприяють розвитку творчих здібностей, креативності, позитивного сприйняття інформації учнями на уроках літератури. Приклад своєї розробки демонструю у конспекті, дивіться також додаток А.

Перебіг уроку

I. Початок уроку. Підготовка до сприйняття матеріалу.

1. Організаційний момент.
2. Оголошення теми і мети уроку.
3. Актуалізація знань:

Коротке обговорення, які книги про дружбу та толерантність учні вже читали. Діти згадують і наводять приклади творів вивчених у школі або прочитаних самостійно.

Створення «асоціативного куща» на дошці та в робочих листах: *кожен учень називає слово, яке у нього асоціюється з поняттям «толерантність» та «дружба»* (Рис. 1).

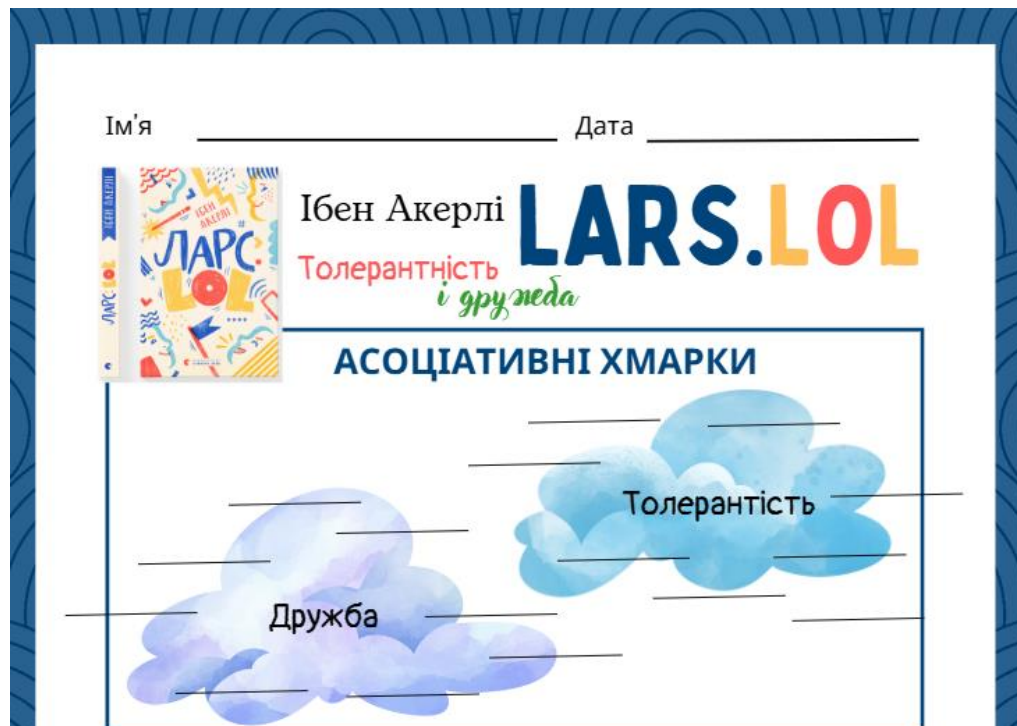

Рисунок 1

Приклад асоціативних кущів (хмаринок):

Толерантність

- повага
- прийняття
- різноманітність
- розуміння
- терпимість
- співчуття
- підтримка
- взаємоповага

Дружба

- вірність
- підтримка
- співчуття

- довіра
- розуміння
- взаємодопомога
- веселість
- спільні інтереси

II. Основна частина уроку.

1. Розгляд біографії письменниці.

Презентація про Ібен Акерлі, її життя та творчість (Рис. 2 та 3). Учні продовжують працювати з чек-листами записуючи цікаві факти з життя письменниці.

Рисунок 2

Норвезька актриса і письменниця. У Норвегії Ібен Акерлі відома як акторка кіно та серіалів, а також як авторка популярної книжки для дітей «Ларс.LOL» (найкраще дитяче видання за версією премії ARK у Норвегії 2016 року). Ібен живе між Осло і Копенгагеном. Володіє норвезькою й данською мовами. Також вона активна учасниця літературних проєктів: дебютувала з книгою «Ларс. LOL» про хлопчика з синдромом Дауна. Книга отримала безліч схвальних відгуків серед критиків. Перш ніж написати її, Ібен здобула диплом Викладача Спеціальної Освіти й стала фахівчиною з комплексної медико-педагогічної, професійної та соціальної реабілітації осіб, які мають психічні та

фізичні порушення. А у 2023 році вийшла екранізація книги.

Серед відомих кіноролей акторки: роль дочки прем'єр-міністра в серіалі «Багатство» (2016), а також головні ролі у художніх фільмах «Дріади – дівчатка не плачуть» (2015) та «Вікторія: Історія кохання» (2013). У 2019 році заплановані зйомки акторки у фільмах «Мортал» (2019), режисером якого є Андре Овредал, і «Озеро мертвих» (2019).

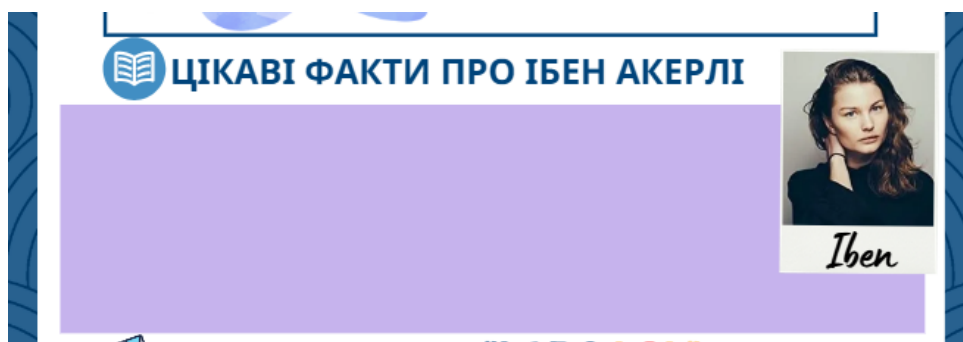

Рисунок 3

2. Читання та обговорення уривків з книги:

Учнів поділимо на невеликі групи та роздамо кожній групі уривки з книги «Ларс ЛОЛ». Кожна група читає свій фрагмент, опісля презентує короткий зміст свого уривку та ділиться враженнями. Обговорюючи прочитане встановлюємо події в хронологічному порядку спочатку на дошці за принципом:

«Знайомство з Амандою» – «Особливе завдання» – «Роздуми і прийняття рішення» – «Що таке синдром Дауна?» – «Ларс» – «Лист. Не той лист!» – «В гості у Гаррі Поттера» – «Секретний блог» – «Ларс.ЛОЛ» – «Зрада і втрачена дружба» – «Період відчуження» – «Який вигляд має справжній цюкувальник?» – «Жили вони довго і щасливо».

За необхідністю редагуємо, потім учні записують план сюжету книги у своїх робочих листах (Рис. 4).

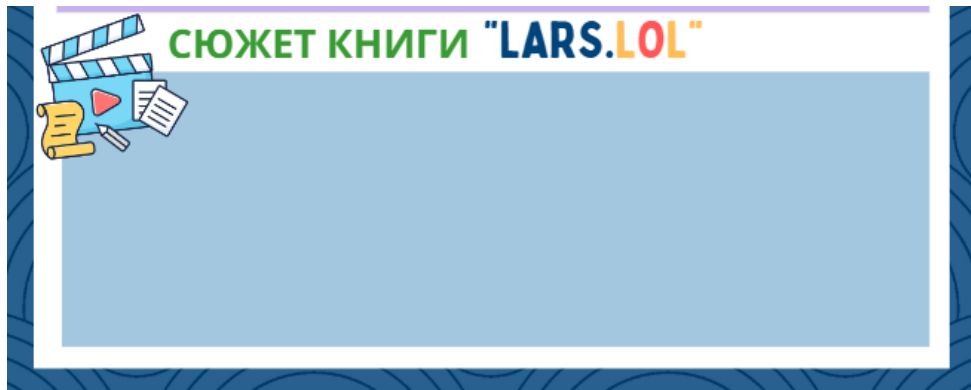

Рисунок 4

3. Створення ментальної карти:

Коллективна робота. На фліпчарті або великому аркуші паперу створюється ментальна карта книги «Ларс ЛОЛ». Кожна група додає свої асоціації, ключові слова, теми та ідеї щодо оформлення ментальної карти (Рис. 5 – приклад часткового заповнення МК).

Ми пропонуємо створити великий класовий проєкт, який можна буде розмістити на стіні класу, а потім уможливити дітям покреативити на своїх листочках.

Рисунок 5

4. Інтерактивна вправа на розвиток критичного мислення:

Розділяємо учнів по нових групах, діти обговорюють конкретні ситуації з книги, де зображуються конфлікти та проблеми (Рис. 6).

Кожна група повинна знайти рішення для своєї ситуації та презентувати його класу. Обговорення пропозицій кожної групи та спільне визначення найкращих рішень. Проблеми поставлені для трьох різних рівнів, враховуючи індивідуальні можливості учнів.

Проблема 1: Проблема інклюзивності у класі

Ситуація: Ларс стикається з труднощами адаптації в класі через відсутність інклюзивного середовища.

Запитання для учнів:

- Як ви вважаєте, що таке інклюзія і чому вона важлива для шкільної спільноти?
- Які конкретні дії можуть зробити учні та вчителі, щоб забезпечити інклюзію Ларса в класі?
- Які заходи можна організувати в школі, щоб підтримати дітей з особливими потребами?

Проблема 2: Телефони та соціальні мережі як спосіб булінгу

Ситуація: Однокласники використовують соціальні мережі та телефони для булінгу Ларса.

Запитання для учнів:

- Які можуть бути наслідки булінгу через соціальні мережі для жертви?
- Як можна запобігти булінгу в соціальних мережах і що можна зробити, щоб підтримати Ларса?
- Які правила та обмеження щодо використання телефонів і соціальних мереж можуть бути корисними для шкільного середовища?

Проблема 3: Толерантність чи дружба?

Ситуація: Аманда замовчує свою дружбу з Ларсом, їй подобається проводити час з ним, але не хоче, щоб про це хтось знав.

Запитання для учнів:

- Чому Аманда приховує свою дружбу з Ларсом?
- Чи щирі почуття описує Аманда після зустрічей з Ларсом у нього вдома?
- Як варто було б вчинити на місці Аманди, перебуваючи в такій же ситуації, яка описується в книзі?

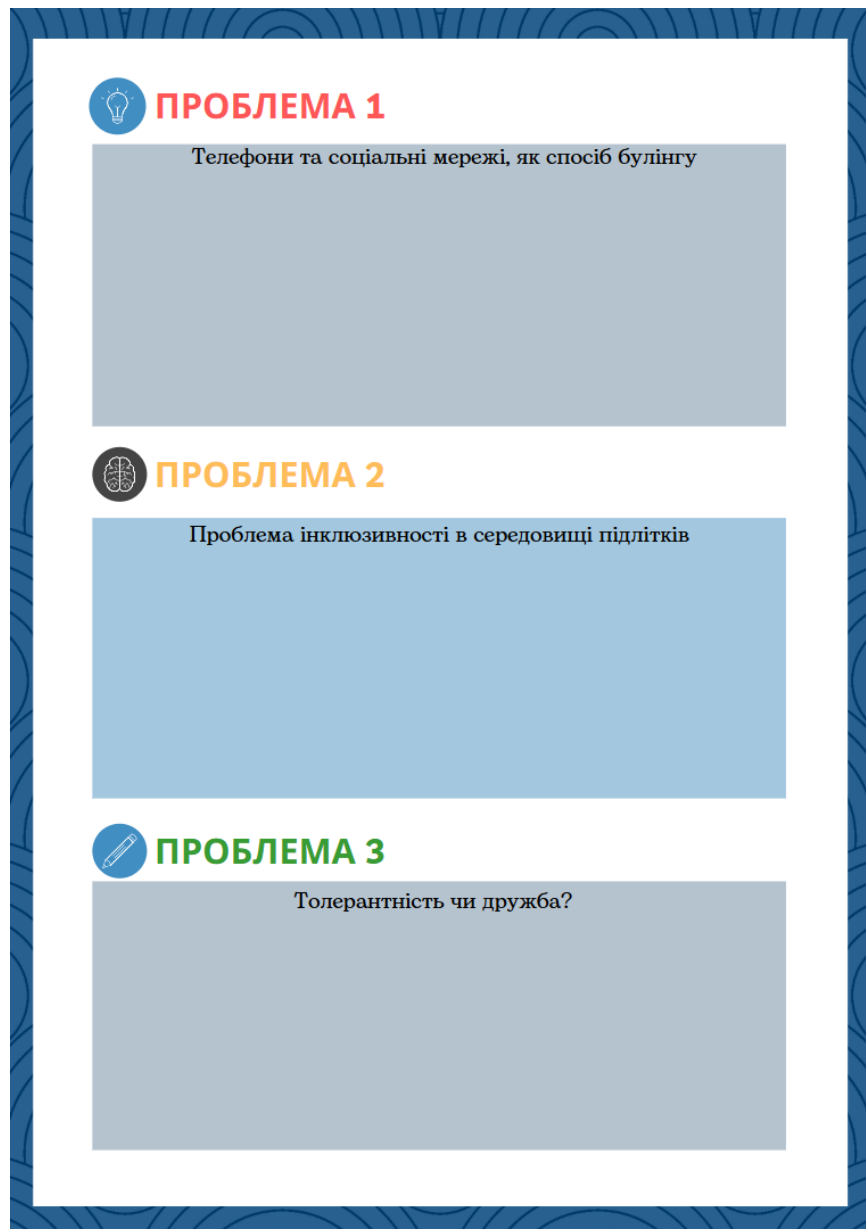

Рисунок 6

III. Заключна частина.

1. Рефлексія.

Учні на маленьких листочках пишуть чого вони навчилися на наших уроках, яка головна думка сформувалася у них як висновок до розглянутої книги. Папірці кидають у «чарівний капелюх», вчитель дістає декілька листочків навмання і читає анонімні записи, отже, роблячи висновки щодо пройденого матеріалу.

2. Коментоване виставлення оцінок.

3. Оголошення домашнього завдання.

Творче завдання: Написати лист головному герою книги «Ларс ЛОЛ», висловивши свої думки та поради щодо ситуацій, з якими він стикається.

Групове завдання: Підготувати міні-презентацію (3-5 слайдів) на тему «Чи я толерантний?». Презентація повинна містити приклади з реального життя або художніх творів, які демонструють важливість толерантності та дружби з людьми з інвалідністю.

Дослідницьке завдання: Знайти і підготувати інформацію про ще одну книгу або фільм, де піднімаються теми толерантності та дружби з людьми з інвалідністю. Коротко описати сюжет і пояснити, як ці теми там розкриті.

Отже, учні ознайомляться з сучасною літературою, з'ясують поняття булінгу та дружби, а в процесі роботи над проблемними питаннями навчаються критично мислити. Окрім цього, вони навчаються принципу пошуку та аналізу інформації. Завдяки різнорівневим завданням, розроблену модель уроків також можна використовувати в інклюзивних класах.

Відзначимо, що вивчаючи твори про людей з інакшістю на уроках літератури, ми формуємо в учнів уміння толерувати інвалідність, виявляти повагу до людей з особливими потребами, а також спонукаємо до відповідальності за власні вчинки та слова у ставленні до інших. Такого типу уроки літератури сприяють формуванню таких моральних цінностей, як дружба, взаємодопомога та підтримка один одного.

3.2. Технології вивчення інклюзивної тематики в закладах освіти

На нашу думку, до теми інклюзії в закладах освіти необхідно повертатися постійно. Регулярно знайомити школярів з новими книгами про людей з інвалідністю. Варто проводити по одному уроку чи заходу щорічно, щоб розширити обізнаність учнів про інклюзивне суспільство, а також виховувати в них такі почуття, як прийняття, емпатія, дружба, солідарність, повага, рівність тощо.

Учитель-професіонал В. Тищенко у статті «Інклюзивна література у програмі початкової школи» здійснила огляд інклюзивної літератури у програмі молодшої школи [71].

У роботі відзначено, що у підручнику для 3 класу авторів Миколи Вашуленка, Оксани Вашуленко, Надії Васильківської та Світлани Дубовик, є тільки одне оповідання на інклюзивну тематику «Гра в шашки». Ще декілька оповідань можна зустріти в хрестоматіях [71].

Починаючи з 5 класу, підручники з літератури, на жаль, не містять подібних творів. Задля того, щоб покращити та удосконалити навчальну програму, а також вплинути на розвиток дітей, які навчаються у середній та старшій школі, прищепити їм необхідні риси, а саме толерантність, взаємодопомога, повага, чуйність, ми пропонуємо додати до переліку літератури для позакласного читання такі твори.

Книга Лариси Ніцой «Дві бабуські в незвичайній школі або скарб у візку» чудово підходить для вивчення з дітьми середнього шкільного віку на уроках української літератури.

За рекомендацією літературних критиків, книгу можна читати у сімейному колі, на нашу думку, її з легкістю опанують діти п'ятого та шостого класів. Головні герої повісті Василюк, Любомирчик і Олежка (що на інвалідному візку) відправляються на пошуки скарбу. На дітей чекають бандити, таємниче підземелля й пастки. Не остання роль у цій пригоді випаде двом бабусям. Одна з них поведена на приготуванні їжі, а друга – фанатка спорту. В сюжет цієї пригодницької історії письменниця легко вплітає тему людей з інвалідністю в соціумі. Повість пересипана гумором, додає настрою та читається на одному диханні [54].

Для дітей середнього шкільного віку, приблизно для 5-6 класу, чудовою для вивчення є книга української письменниці Вікторії Надикто «Пригоди Даші й Тани».

Сюжет розгортається навколо казкарки Вікторії, яка приїхала відпочивати на дачу, але одинадцятирічна сусідка Даша та її улюблена собачка Емілія

кожного дня приходять до неї за новою казкою. Дівчинка Даша стає головною героїнею вигаданих історій, однак у реальному житті вона змушена щодня приймати ліки та проходити специфічні процедури. Вона хворіє на муковісцидоз.

У цій казці дітей зацікавить перетворення дівчинки на фею, вони познайомляться з доброю відьмою, що втратила дар творити дива, разом з героями твору повертатимуть чари до казкової країни, перемагаючи страшного Павука. Ця казка реальна, як саме життя та чарівна, як найкращі дитячі мрії [53].

Для більш старшого віку, для сьомого, восьмого чи навіть дев'ятого класів, варто познайомитися та розглянути книгу норвезької письменниці Ібен Акерлі «Ларс.LOL». У цій підлітковій книзі описується період адаптації нового учня з синдромом Дауна – Ларса, який отримує наставника – свою однокласницю Аманду.

Окрім головної проблеми інклюзивності, у книзі піднімаються питання дружби, ворожнечі, підліткового кохання, цькування з використанням соц.мереж, булінгу. Все розпочинається з того, що є дівчинка Аманда, яка закохана в свого однокласника Адама. Аманда має найкращих друзів Сарі та Кая, які в свою чергу допомагають їй розібратися зі своєю закоханістю. Всі з нетерпінням чекають початку навчального року, оскільки їх клас бере опікунство над першокласниками, та наша головна героїня стає наставницею не малюка, а нового однокласника – Ларса, хлопчика з синдромом Дауна. Перед дівчиною непросте завдання: вона не тільки має знайти спільну мову з Ларсом, який може стати її веселим та вірним другом, а й захистити його від можливих цькувань [2]. І останнє виявляється найважчим.

Для учнів старшої школи рекомендуємо на уроках позакласного читання розглянути твір франко-бельгійського письменника Анрі Бошо «Блакитний хлопчик», який підходить для читання у 10-11 класах.

Тут варто звернути увагу учнів на постать Анрі Бошо, який був відомим практикуючим психоаналітиком, презентував у своєму романі незвичну систему мислення, сприйняття дійсності дитиною в аутистичному спектрі. Він звернув

увагу на особливо розвинутій уяві таких дітей. Письменник спробував вмотивувати усі дії та вчинки особливого персонажа.

Власний досвід-практика письменника дав змогу розкрити непростий внутрішній світ дитина з аутизмом. Це десятирічна історія стосунків «лікар-пацієнт» більше скидаються на дружбу, і за цей час Оріон (так звати головного героя) долає непростий шлях митця: він працює в жанрі як живопису, так і скульптури, графіки [7].

Знайомство з інклюзивною літературою в школі сприяє розширенню дитячого кругозору. Проведення літературних заходів присвячених творам цієї категорії допоможуть краще усвідомлювати різноманітність людського досвіду, а також формують позитивну атмосферу в шкільному соціумі. За результатами нашої аналітичної роботи, варіантів схожих заходів виявлено не було.

Тож, окрім методичної розробки уроку, пропонуємо фрагмент літературного заходу для 11 класу на основі роману А. Бошо «Блакитний хлопчик».

Зберігаючи основні принципи базової програми, пропонуємо технологію вивчення інклюзивної літератури у старшій школі.

Тема: Дивися на світ через *рожеві окуляри*, чи спробуєш взяти *блакитні*?

Мета: познайомити учнів з інклюзивною літературою на прикладі роману А. Бошо «Блакитний хлопчик»; сформувати в учнів розуміння поняття «інклюзивне суспільство»; розвивати в учнях емпатію, толерантність, повагу до інших, правильне сприйняття світу; формувати позитивну атмосферу в шкільному середовищі; заохочувати учнів до читання та проявлення інтересу до літературних новинок.

Перебіг заняття:

Для початку необхідно викликати на середину класу шість добровольців. Кожен учень отримує згорток паперу зі своїм завданням, яке він буде виконувати протягом певного проміжку часу. Створюємо міні-театральну постанову.

Ситуація «Дитячий майданчик». Тим часом, інші учні уважно спостерігають за перебігом подій.

Картка 1: Твоє завдання зображувати дитину, яка грається машинками трохи осторонь від усіх. У тебе декілька іграшкових машинок, ти розставляєш їх у вигляді потяга та граєшся. Коли до тебе підходять діти, тобі все рівно, не звертай на них уваги. Своїми іграшками не ділись, не проси в інших їх іграшки та не запрошуй інших до гри. Будь веселим і спокійним.

Картка 2: Ти дитина, яка обожноє гратися в компанії! Ти веселий, завзятий, активний, тобі подобається рухливі ігри та керувати процесом. У тебе багато друзів, адже ти добрий і справедливий. Граєш тільки з тими, хто грає з тобою.

Картка 3 і 4: Ви дві сестрички, сором'язливі, виховані, спокійні. Тягнетесь до «лідерів». Коли починається загальна гра, ви приєднуєтесь до всіх. Ваше завдання, під час гри, запросити до вас дитину, яка грається машинками. Однак не наполягайте, буде досить і одного запрошення.

Картка 5. Твоє завдання – зображувати дитину, яка любить з усіма гратися. Але тобі швидко набридає загальна мешутня, стає нецікаво, тому просто піди і сядь десь окремо і грайся в пісочок. Побудуй щось, а потім попроси дитину, яка грається з машинками поділитися іграшками з тобою.

Картка 6. Твоє завдання – зображувати дитину, яка любить з усіма гратися. Підтримуй будь яку ініціативу. Веселися разом з усіма. Але якось ненароком зверни увагу дитину, яка грається машинками. Поклич її гратися з вами.

Дякуємо учням за виступи та починаємо дискусію. Формулюємо проблемні запитання, таким чином підштовхуючи учнів до колективного обговорення:

- Як вам здається, які емоції були релевантними у дітей?
- Чому на вашу думку, деякі діти активно грали та спілкувалися, а інші були спокійними та гралися самі?
- Діти, що грали самотійно, чимось відрізнялися від інших?

- Чому дитина, яка гралася з машинками не приймала запрошення від інших?
- Можливо треба було звернутися до неї по-іншому? Як саме?
- Чи чули ви про щось про аутизм? Що ви знаєте про це?
- Яка дитина з нашого майданчика має аутизм? Аргументуйте.

Завдяки низці питань підводимо учнів до обговорення теми «Що таке інклюзія?».

Інклюзія (інклюзивність) – це прагнення залучити й інтегрувати всіх людей і групи в діяльність, організації, політичні процеси і т.д., особливо тих, хто перебуває у несприятливих умовах, постраждав від дискримінації або має обмежені фізіологічні можливості.

Відповідно, Інклюзивна освіта (інклюзивне навчання) – це освіта що включає всіх: всі учні відвідують звичайні школи, коледжі та університети, що відповідають їхньому віку, і отримують підтримку, щоб вчитися, робити свій внесок до повноправної участі в житті навчального закладу.

Знайомимо учнів з поняттям «аутизм», коротко розповідаємо про це, наголошуючи на різних аспектах комунікації, особливостях поведінки, а також на важливості прийняття та підтримки:

З'ясуємо сутність аутизму (грец. *autos* — «сам»; аутизм — «занурення в себе») – це розлад розвитку нервової системи (розлад аутистичного спектра – РАС), який характеризується порушенням соціальної взаємодії, вербальної й невербальної комунікації, і повторюваною поведінкою, існують складнощі у взаємодії із зовнішнім світом, відповідно виникають порушення в соціалізації.

Люди з аутизмом мають інший спосіб мислення, як Оріон, головний герой роману Анрі Бошо «Блакитний хлопчик». Знайдіть у тексті фрагменти, де зображені ситуації взаємодії між Оріоном та іншими дітьми.

Учні зачитують цитати, які знайшли у книзі. Як сприймають Оріона у класі? Що змушує його почуватися відсторонено? Деякі учні записують цитати на папір і прикріплюють їх на «коренях» дерева, що розташоване на дошці. Пропоную поміркувати, як можна підтримати людей, що почувуються так само?

Створення «Дерева емпатії»:

На аркушах паперу у вигляді листочків учні пишуть, як вони можуть підтримати інших у повсякденному житті. Що необхідно робити для створення інклюзивності у суспільстві. Потім ці листочки прикріплюємо до «дерева емпатії», розташованого на дошці або стіні. Це дерево можна залишити в класі як нагадування про те, що кожен може зробити для створення інклюзивного середовища.

Практичне завдання «Дивлюся на світ через кольорові окуляри»:

Завдання побудовано за принципом методу «Шість капелюхів» Едварда де Боно – прийом-гра для розвитку критичного мислення.

Учнів необхідно поділити на 6 груп. Кожні групі видати різнокольорові окуляри.

Перша група отримує окуляри білого кольору – об'єктивні факти і цифри. Завданням групи є визначити тему, ідею, головних героїв, жанр, композицію книги А. Бошо «Блакитний хлопчик». Ключові моменти: зазначити конфліктні та суперечливі точки зору, оцінити доречність і точність інформації, відокремити факти від припущень, визначити дії необхідні для усунення прогалин.

Друга група працює з червоними окулярами, що розкривають емоції та почуття. Учні діляться міркуваннями, чи хотіли б вони мати таких друзів, як Оріон, чи вже мають таких. Ключові моменти: дозволено висловлювати почуття, інтуїцію, що каже «внутрішній голос», не треба виправдовуватися і пояснювати причини своїх емоцій і почуттів.

Третя група – чорні окуляри, тобто критичне мислення. Необхідно визначити, у чому, на думку Оріона, полягала різниця між ним та іншими дітьми, чим Оріон відрізнявся від усіх, за що деякі вчителі дорікали Оріону. Ключові моменти: допомагає в прийнятті правильного рішення, вказує на складності, досліджує слабкі моменти.

Жовті окуляри отримує четверта група, це позитивне мислення. Учні пояснюють чому Оріон подружився з Веронікою (вчителькою терапевткою) та

Мілою, чи намагався Оріон сподобатися вчительці, які позитивні якості має Оріон, які має переваги.

Група п'ять це зелені окуляри – проявляють творче мислення. Які позитивні сторони та які труднощі й небезпеки? Запропонуйте альтернативне рішення щодо ситуації з Оріоном, що і як могли робити батьки Оріона з самого початку і подалі, як тоді склалося б життя хлопця? Розгляньте конкретні проблемні ситуації з життя Оріона, яку б ідею ви запропонували, наприклад, ситуації у парку на пробіжці, вдома у Вероніки, на вокзалі тощо.

Шоста група завершує обговорення, адже це сині (блакитні) окуляри, тобто рефлексивне мислення. Що розглянули, які питання виявилися критичними та важливими, як підвести підсумок, що робити далі? Можна оформити свою роботу у вигляді сенкану, за схемою:

1. Тема (один іменник)
2. Опис теми (два прикметники)
3. Дії пов'язані з темою (три дієслова)
4. Фраза-висновок (чотири слова)
5. Синонім (одне слово)

Концепція паралельного мислення уможлиблює розглянути проблемну ситуацію з шести різних точок зору, застосовуючи різні типи мислення.

Висновки до третього розділу

Отже, огляд шкільних програм з української та зарубіжної літератур, підручників показав, що в шкільній освіті поступово відбувається впровадження творів інклюзивної тематики для кожного рівня навчання. Звичайно, що ця тенденція не має системного характеру. На нашу думку, такі повільні темпи уведення творів на інклюзивні теми гальмує помітна та стійка стереотипізація української освіти, відсутність якісних перекладів творів зарубіжної літератури на теми інклюзії українською мовою.

Запропоновані методичні рекомендації та технології вивчення літератури на теми інклюзії, на наше переконання, знайомлять учнів з сучасною літературою, а робота над проблемними питаннями формує навички критичного мислення.

Окрім цього, запропоновані форми роботи навчають принципу пошуку та аналізу інформації. Завдяки різнорівневим завданням, розроблену модель уроків також можна використовувати у спеціальних класах, де навчаються діти з інвалідністю.

Відзначимо, що вивчення творів інклюзивної тематики на уроках літератури, сприяє також формуванню поваги до людей з особливими потребами, спонукає до відповідальності за власні вчинки та слова у ставленні до інших. Запропоновані технологія робочих листів корисна тим, що усі завдання для уроку та увесь напрацьований матеріал залишається учням для майбутньої рефлексії. Використання авторських робочих листів додають заняттям новизни, допомагають структуровано опрацювати матеріал, покращують його запам'ятовування, сприяють розвитку творчих здібностей, креативності, позитивного сприйняття інформації учнями на уроках літератури.

Вважаємо, що такого типу уроки літератури сприяють формуванню важливих моральних орієнтирів: взаємодопомоги, підтримки один одного.

ВИСНОВКИ

Отже, аналітичний огляд необхідної літератури з теми дослідження уможливив визначитися із сутністю інклюзії та виявити специфіку інклюзивного дискурсу у світовій літературі. В останнє десятиріччя XXI ст. сформовані такі основні принципи інклюзивної освіти: прийняття кожної унікальної особистості, особливе ставлення до здібностей дитини, надання усім дітям можливості навчатися разом, враховувати та визнавати потреби учнів, забезпечуючи якісну освіту та потрібну допомогу для всіх, а також гарантувати солідарність, співучасть, взаємодію та розуміння. Під інклюзивною освітою у сучасній педагогічній освіті розуміють – унікальну технологію, яка уможливила умови для навчання та виховання дітей з інвалідністю. Інклюзивне навчання – це процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах та житті громади та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі.

Помічено, що саме на запити суспільства щодо необхідності підготовки його до сприйняття людей з інвалідністю почала миттєво реагувати художня література, адже у центрі її зображення завжди була, є й залишається людина. Персонажі з інвалідністю виконують особливі функції у творі літератури: розвивають здатність співчувати, бути милосердними, допомагають розвинути гуманне ставлення до інших тощо. Компонентний аналіз творів сучасної української та зарубіжної літератур сприяє визначити вектори інклюзивного дискурсу в художній літературі XXI століття. Відзначимо, що тематика, проблематика українських та зарубіжних творів художніх літератур, які присвячені проблемам людей з інвалідністю має деякі відмінності у способах презентації художньої інформації про людську інакшість.

Помічено, що в сучасній українській літературі теми людей з інвалідністю торкаються способів їх адаптації в соціумі, а також сфокусовані на стереотипах, які десятиліттями існують в українському суспільстві щодо сприйняття людей з інвалідністю. Українські письменники традиційно звертають увагу на

інвалідність персонажів, яка пов'язана з фізичними обмеженнями людини: горбатість, втрата можливості пересуватися вільно через наслідки автокатастрофи.

Сучасна зарубіжна література презентує персонажів, які мають розлади нейророзвитку або генетичні аномалії. Письменники описують життєві ситуації, свідками яких вони були самі.

Відзначимо, що у творах української та зарубіжної літератур, які присвячені темі інклюзії, головні персонажі – це переважно діти або підлітки з інвалідністю.

Помічено, що персонажі з інвалідністю відзначаються з-поміж інших особливими поведінковими рисами, а саме: вразливістю, безпорадністю, тонким відчуттям небезпеки, у них краще розвинене відчуття співпереживання.

Спільною рисою для творів української та зарубіжної літератур на теми інклюзії є те, що автори детально змальовують внутрішній світ головних героїв з інвалідністю, мотивуючи їхні дії та вчинки, що впливають з особливостей його психічного розвитку.

Запропоновані методичні рекомендації та технології вивчення літератури на теми інклюзії, на наше переконання, знайомлять учнів з творами сучасної літератури, в якій піднімаються теми інклюзії, а робота над проблемними питаннями формує навички критичного мислення. Запропоновані форми роботи навчають принципу пошуку та аналізу інформації. Завдяки різнорівневим завданням, розроблену модель уроків також можна використовувати у спеціальних класах, де навчаються діти з інвалідністю.

Вважаємо, що вивчення творів інклюзивної тематики на уроках літератури, сприяє також формуванню поваги до людей з особливими потребами, спонукає до відповідальності за власні вчинки та слова у ставленні до інших. Запропоновані технологія робочих листів корисна тим, що усі завдання для уроку та увесь напрацьований матеріал залишається учням для майбутньої рефлексії. Тож уроки літератури такого типу сприяють формуванню важливих моральних орієнтирів у молоді: взаємодопомоги, підтримки один одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Campbell K. Selecting Children's Books about People with Disabilities *Tennessee Libraries*. 2006. № 1. URL : <http://www.tnla.org/?24> (дата звернення – 23.06.2024 р.).
2. Акерлі І. Ларс.ЛОЛ: повість. пер. з норв. Н. Івщук. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 200 с.
3. Барбера М. Дитячий аутизм та вербально-поведінковий підхід. Київ : Сварог, 2023. 268 с.
4. Бату Д. Дорж Бату про книжку Ібен Акерлі «Ларс. LOL». *Видавництво Старого Лева*, 2019. URL : <https://bit.ly/4esR93g> (дата звернення – 10.09.2024 р.).
5. Блог психолога: чому підлітки бувають жорстокими? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-psychologist-39527728> (дата звернення – 09.05.2024 р.).
6. Бойченко В. Л. Організація соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі : магістерська робота. Кривий Ріг, 2022. 64 с.
7. Бошо А. Блакитний хлопчик : роман. Київ: Пінзель, 2020. 275 с.
8. Васильєва Г., Любарець В. Термінологічний словник-інклюзія. Київ : Міленіум, 2018. 42 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 ; уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
10. Вернигора Н. Книжка для дітей як основне джерело формування загальнолюдських цінностей. *Актуальні питання масової комунікації*. Київ, 2013. Вип. 14. С. 87–90.
11. Виговська О. Інклюзивна освіта – лакмусовий папірець якості педагогічної освіти: від школи для всіх до толерантного суспільства. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2016. Вип. № 4 – 6. С. 62 – 81.

12. Видавнича діяльність в умовах розвитку новітніх технологій: вивчення запитів фахівців : монографія ; за заг. ред. Г. В. Горбенко; упоряд., наук. ред. Н. М. Вернигора ; Інститут журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка. Київ, 2019. 272 с.

13. Випіровку П. Казки. Бухарест: Іон Крянге, 1981 р. 222 с.

14. Від інклюзивної літератури до інклюзивного суспільства. 10 книг інклюзивної літератури. URL : <https://ufond.ua/Від-інклюзивної-літератури-до-інклюзивного-суспільства-10-книгінклюзивної-літератури.484> (дата звернення – 01.02.2024 р.).

15. Войтенко О. Книги для виховання толерантності. *Форум націй. Газета національних громад України*. URL: <http://www.forumn.kiev.ua/2009-06-85/85-03.html> (дата звернення – 24.08.2024 р.).

16. Всі ми діти, всі ми різні: художня література про тих, у кого в серці живе любов, хто мріє і бореться : рек. бібліогр. покажч. для учнів 1-9 кл.; нац. б-ка України для дітей; уклад. Н. В. Загайна. Київ : Знання, 2018. 52 с.

17. Гауф В. Казки з усього світу. Карлик Ніс. Харків : Ранок, 2020. 48 с.

18. Гауф В. Маленький Мук. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1745> (дата звернення – 12.07.2024 р.).

19. Геддон М. Загадковий нічний інцидент із собакою: роман. Київ : Книжковий клуб Сімейного дозвілля, 2016. 224 с.

20. Головченко Н. Проблеми вивчення інклюзивної літератури в аспекті підручникотворення. URL : <http://surl.li/hqtam> (дата звернення – 12.10.2024 р.).

21. Гюго В. Собор Паризької Богоматері; пер. з французької П. Тернюк і М. Тернюк. Київ : Держлітвидав, 1952. 400 с.

22. Деркачова О., Ушневич С. Література та інклюзія. Брустурів : Дискурсус, 2020. 286 с.

23. Деркачова О. Використання девайсів для створення креолізованих текстів (на прикладі дисципліни «Література та інклюзія»). *Українські студії в*

європейському контексті: зб. наук. пр. Вип. 1. Мелітополь : ФОП Однорог ТВ, 2020. С. 269 – 276.

24. Драчковська О. У нас існує підміна понять, коли антиінклюзію видають за інклюзію. URL : <https://naiu.org.ua/u-nas-ismuye-pidmina-ponyat-koly-antyinklyuziyu-vydayut-za-inklyuziyu-pysmennytsya-oksana-drachkovska/> (дата звернення – 28.07.2024 р).

25. Драчковська О. Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама. Чернівці : Видавництво XXI, 2019. 32 с.

26. Єгорушкіна К. Будиночок з води: казка. Київ : Вид. ФОП Недериця С.С., 2012. 37 с.

27. Єдність у різноманітті: особливі книжки про особливі потреби. URL : <https://kids.dubno-lib.rv.ua/?p=1351> (дата звернення – 12.02.2024 р).

28. Жаркова Р. Досвід іншого: як дитяча література стає інклюзивною. URL : file:///C:/Users/User/Downloads/UPSh_2020-6_p3.pdf

29. Загальна декларація прав людини: ООН від 10.12.1948 р. Міжнародні договори України. Київ, 1992. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення – 05.04.2024 р).

30. Ібен Акерлі: Ми всі помиляємось, і це нормально – просити пробачення. URL: <https://bit.ly/3YMuMjd> (дата звернення – 11.09.2024 р.).

31. Ібен Акерлі: Щоб зробити людей ближчими, варто почати з розмови про інклюзію. URL : <https://bit.ly/3AGhfBO> (дата звернення – 10.09.2024 р.).

32. Іванцова М. Не вниз, а вгору. URL : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2013/04/23/083528.html> (дата звернення – 19.06.2024 р).

33. Інклюзивна література. Інтернет-ресурс української інклюзивної літератури. URL : inclusivebooks.org

34. Інклюзивна освіта: проблеми та шляхи їх розв'язання: бібліогр. покажч. упоряд. О. Б. Поліщук; за ред. Г. М. Віняр, О. М.Кравченко. Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2020. 60 с.

35. Інклюзія. Життя без обмежень. Інформаційна довідка. URL : <https://ru.calameo.com/read/0027538111cec7fe1c0c5> (дата звернення – 10.09.2024 р.).
36. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів. Київ : Ленвіт, 2000. 181 с.
37. Ісаєва О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : монографія. Київ, 2003. 380 с.
38. Камишова Т. Інклюзія та соціальні проблеми підлітків у творчості Ібен Акерлі. URL : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v49/part_2/20.pdf
39. Климантий З. Вірші. URL : <http://litopys.org.ua/klyment/kly04.htm#page129> (дата звернення – 06.08.2024).
40. Книги та інклюзивна література. URL: <https://inkluzia.com.ua/uchebno-metodicheskiesredstva/knigi-ta-inkluzivna-literatura/filter/page=8> (дата звернення – 13.05.2024).
41. Ковпик С. Аналіз тексту художнього твору літератури як базис філологічної освіти : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2020. 98 с.
42. Ковпик С. Художнє осмислення Інакшості в сучасній українській та угорській літературах (на прикладі творів А. Нікуліної «Сіль для моря, або Білий кит» та Ласло Дарваши «Кам'яні сходи»). *Україністика в Угорщині та поза її межами. Матеріали міжнародної конференції 12-13 жовтня 2023. Ниредьгазький університет, 2024. С. 215 – 223.*
43. Коєн Ш. Як жити з аутизмом? Психолого-педагогічні рекомендації щодо взаємодії та роботи з дітьми з аутизмом. Київ : Сварог, 2023. 250 с.
44. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти ООН. Документ № 995174 від 14.12.1960. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення – 28.05.2024).

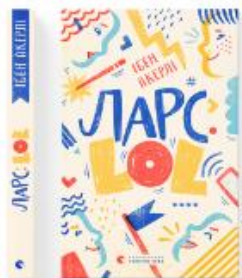
45. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) ООН. Конвенція від 13.12.2006. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення – 28.05.2024).
46. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2015. 98с.
47. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту. України від 01.10.2010 №912. URL : <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення – 29.05.2024).
48. Крючкова С. Методика організації інклюзивного освітнього середовища на уроках трудового навчання у 5-9 кл. Кривий Ріг : КДПУ, 2021. 91 с.
49. Лорман Т. Сім стовпів підтримки інклюзивної освіти. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010 р. № 3. С. 3 – 11.
50. Лорман Т., Деспелер Д., Харві Д. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. Київ : СПД-ФО Парашин І. С., 2010. 296 с.
51. Луцевська О. Авія, пташиний диспетчер : повість. Київ : Грані-Т, 2015. 91 с.
52. Марко В. Аналіз художнього твору: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2013. 250 с
53. Надикто В. Пригоди Даші і Тіні: повість. Київ: Видавничий центр 12, 2018. 100 с.
54. Ніцой Л. Дві бабуськи в незвичайній школі, або скарб у візку. Київ : Саміт-книга, 2016. 192с.
55. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL : <file:///C:/Users/User/Downloads/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення – 17.09.2024).
56. Осмолівська О. Інклюзивна література – забаганка чи необхідність? URL : <https://blog.liga.net/user/oosmolovska/article/22995> (дата звернення – 13.08.2024).

57. Осмоловська О. Сонце в озері твоєму. Київ : «Видавничий центр 12», 2020. 29 с.
58. Осмоловська О. Формування видавничого напрямку української інклюзивної літератури як новітнього тренду розвитку видавничої справи. *Інтегровані комунікації*. 2017. № 4. С. 27–32.
59. Осмоловська О. Інклюзивна література в контексті навчальних курсів та дослідницьких практик. *Щоквартальний науково-виробничий журнал «Бібліотечна планета»*. Вип. 3 (85). Київ, 2019. С. 18 – 20.
60. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. за заг. ред. А. Колупаєвої. Київ : КНАУ, 2011. 235 с.
61. Паласію Р. Дж. Диво. Харків: Віват, 2018. 368 с.
62. Пірог Є. Тридцять перший меридіан. Київ : «Видавничий центр 12», 2019. 37 с.
63. Порошенко М. Інклюзивна освіта: *навчальний посібник*. Київ : ТОВ «Агентство Україна», 2019. 300 с.
64. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі : довідник для батьків. *Досвід Канади*. Київ : Паливода А.В., 2012. 50 с.
65. Примаченко Я. Педагогічні стереотипи як типова освітня проблема. Юнософія. Кривий Ріг, 2021. С. 42 – 46.
66. Примаченко Я. Специфіка художньої інтерпретації внутрішнього світу персонажа з аутизмом у романі Анрі Бошо «Блакитний хлопчик». *Матеріали студентських наукових читань: зб. наук. праць / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А. та ін. Кривий Ріг, 2024. Вип. 12. С. 139 –145.*
67. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145- VIII. Голос України. 2017. 27 верес. № 178 – 179. С. 10 – 22.
68. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури; Міністерство освіти і науки Іспанії, 1994. 11 с.

69. Свобода бути особливим: розмова з Ібен Акерлі. URL : <https://bit.ly/3YMlyng> (дата звернення – 11.08.2024 р.).
70. Стронговський І. Львів, негостинний до «Майї», або Як стати першою українською дитячою книжкою, через яку переслідують. URL: <http://life.pravda.com.ua/columns/2017/09/11/226393/> (дата звернення – 12.06.2024 р.).
71. Тищенко В. О. Інклюзивна література у програмі початкової школи. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Практичні комунікаційні кейси в інклюзивному освітньому середовищі»* (Київ, 30 листопада 2020 р.). Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. С. 25 – 27.
72. Толкін Дж. Р. Р. Володар Перснів. Львів : Астролябія, 2006. 1088 с.
73. Українка Л. Голосні струни. Зібрання творів у 12 тт. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 7. С. 142 – 153.
74. Черкасенко С. Маленький горбань. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3914> (дата звернення – 18.06.2024 р.)
75. Шевченко Т. Невольник. Поезія Т. Шевченка. Т. 1. № 18. С. 61-72. URL : <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev2122.htm> (дата звернення – 04.06.2024 р.)
76. Шрамм Р. Дитячий аутизм і АВА: терапія, що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 140 с.

Розробка Примаченко Ярослави Сергіївни

Ім'я _____ Дата _____

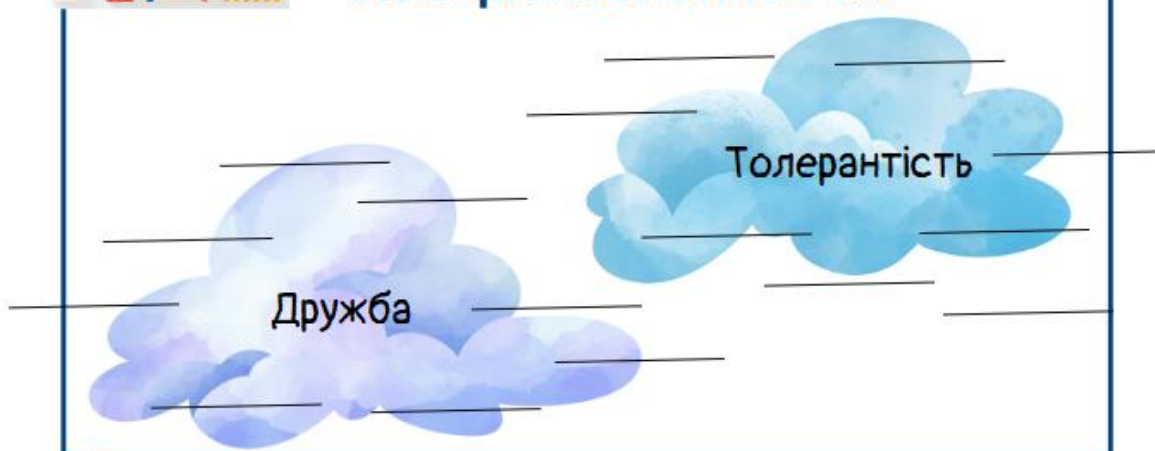

Ібен Акерлі

Толерантність
і дружба

LARS.LOL

АСОЦІАТИВНІ ХМАРКИ

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО ІБЕН АКЕРЛІ

Blank purple rectangular area for writing interesting facts about Iben Akerli.

Iben

СЮЖЕТ КНИГИ "LARS.LOL"

Blank light blue rectangular area for writing the plot of the book 'LARS.LOL'.

МЕНТАЛЬНА КАРТА

Герої твору:

Ларс -

Аманда -

Анна та
Крісніта -

Сарі -

Кай -

Бент -

Янне -

Розробка Примаченко Ярослави Сергіївни

Розробка Примаченко Ярослави Сергіївни

ПРОБЛЕМА 1

Телефони та соціальні мережі, як спосіб булінгу

ПРОБЛЕМА 2

Проблема інклюзивності в середовищі підлітків

ПРОБЛЕМА 3

Толерантність чи дружба?